

جزوه آموزشی توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

(Economic development and Planning)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

"قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ"

"بگو آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند با هم برابرند؟ تنها خردمندان هستند که متذکر می شوند"

سوره مبارکه زمر: آیه شریفه 9

منابع اصلی مورد استفاده در جزوه:

- کتاب توسعه اقتصادی، تألیف دکتر محمود متوسلی، انتشارات: سمت، تاریخ نشر: 1392
- کتاب توسعه اقتصادی و برنامه ریزی، تألیف دکتر محمد لشکری، انتشارات: دانشگاه پیام نور، تاریخ نشر: 1389.
- کتاب نقشه راه تدوین و طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، انتشارات: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، تاریخ نشر: 1391.
- برخی از مقالات معتبر علمی مرتبط با موضوع درس

هدف های آموزشی درس:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- مهمترین اهداف آموزشی این درس عبارتند از:
1. آشنایی با مفاهیم، روش های اندازه گیری، نظریه ها و الگوهای مختلف رشد و توسعه اقتصادی در دنیا
 2. آشنایی با نحوه مقایسه سطح توسعه کشورها و فرایند برنامه ریزی اقتصادی
 3. آشنایی با مفهوم و مباحث الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

فصل 1:

مفاهیم رشد، توسعه و پیشرفت اقتصادی

مقدمه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- ❖ رشد و توسعه اقتصادی، **آرامانی ملی و مردمی** برای تمامی کشورهای دنیا می باشد.
- ❖ همه مردم تمایل دارند تا **ظرفیت و توان** مادی، انسانی، و معنوی کشورشان افزایش یابد و از این طریق کشوری قدرتمند و سرافراز در جامعه جهانی باشند.
- ❖ پرسشهایی در زمینه رشد و توسعه اقتصادی، حداقل دو قرن دغدغه فکری اقتصاددانان را به خود اختصاص داده و **پاسخهای گوناگونی** برای آنها ارائه شده است که البته مورد اجماع نبوده است.

پیدایش نظریه توسعه اقتصادی:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- ❖ بعد از جنگ جهانی دوم (از سال 1939 تا 1945 میلادی معادل 1318 تا 1324 شمسی) برای جبران خسارت های وارد شده به کشورهای درگیر در جنگ، **نظریه توسعه اقتصادی کشورها** مطرح شد.
- ❖ امروزه علم اقتصاد به شاخه های متعددی تقسیم میشود که یکی از آنها، **شاخه اقتصاد توسعه** است.

نخستین دسته بندی کشورها:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- بر همین اساس ابتدا کشورها به سه دسته تقسیم شدند:
1. **کشورهای جهان اول:** شامل کشورهای صنعتی و پیشرفته بودند که نظام اقتصادی آنها عمدتاً سرمایه داری بود.
 2. **کشورهای جهان دوم:** شامل کشورهای نسبتاً صنعتی و پیشرفته بوده که نظام اقتصادی آنها سوسیالیستی بود.
 3. **کشورهای جهان سوم:** این کشورها در دوره ما قبل صنعتی قرار داشتند که نظام اقتصادی آنها ترکیبی متفاوت از فعالیت های بخش خصوصی و دولتی بود.

دسته بندی جدید کشورها:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

❖ پس از فروپاشی نظام سوسیالیستی شوروی، در دسته بندی و نظام های اقتصادی کشورهای سوسیالیستی **تغییرات وسیعی صورت گرفت** و در یک دسته بندی جدید کشورها به سه دسته تقسیم شدند:

1. جوامع مدرن و دانش محور (سیر تحول جوامع)
2. جوامع در حال گذار
3. جوامع سنتی

مفهوم رشد اقتصادی:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- **رشد (Growth)**، در لغت به معنی بزرگ شدن است؛ مانند قد، وزن، سن و جمعیت.
- رشد معنی کمی و عددی دارد و قابل اندازه گیری است. رشد تغییر کمی هر متغیر طی یک دوره زمانی معین است.
- صاحب نظران تعاریف متعددی را از رشد اقتصادی ارائه کرده اند:
- تغییرات آرام و تدریجی در شرایط اقتصادی بلند مدت که در نتیجه افزایش تدریجی در **نرخ پس اندازها و جمعیت** ایجاد میشود. (Schumpeter, 1934)

تعاریف رشد اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- گسترش سیستم اقتصادی در جهات مختلف **بدون تغییر در زیربنای** آن. (Friedman, 1972)
- فرایند پایداری که در اثر آن، ظرفیت تولیدی اقتصاد، طی زمان افزایش می یابد و سبب افزایش **سطح درآمد ملی** می شود. (Todaro، ترجمه غلامعلی فرجادی، 1366)
- افزایش **تولید ناخالص ملی** یک کشور در یک دوره زمانی معین (موسوی جهرمی، 1382)

تعاریف رشد اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- در تمام تعاریف ذکر شده، رشد اقتصادی به عنوان یک پدیده کمی تغییرات در **میزان تولید ملی** است که این تغییرات ممکن است مثبت باشد یا منفی.
- بنابراین رشد اقتصادی هم میتواند **مثبت** باشد و هم **منفی** باشد. در صورتیکه تغییری در تولید صورت نگیرد رشد اقتصادی برابر **صفر** خواهد بود.
- در اثر رشد مثبت اقتصادی، یک کشور قادر خواهد بود **نیازهای مصرف** کنندگان را بیشتر برآورده نماید و **استانداردهای زندگی** را ارتقاء بخشد. (مصرف واقعی و کاذب)

عوامل موثر بر رشد اقتصادی:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- میزان رشد اقتصادی، تحت تاثیر **دو گروه** عوامل زیر افزایش می یابد:
1. افزایش **عوامل تولید** از نظر کمی (نیروی کار، سرمایه، ماشین آلات، زمین، و سایر منابع طبیعی)
 2. **تخصیص** مناسب تر منابع و افزایش **کیفیت** عوامل تولید. (ارتقاء استانداردهای زندگی)

مفهوم توسعه اقتصادی:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- **توسعه (Development)**، به معنی گسترش و بهبود است و در تعاریفی که از توسعه اقتصادی ارائه شده به مفهوم **گسترش و بهبود وضع اقتصادی** کشورها در نظر گرفته میشود.
- توسعه اقتصادی فقط به رشد اقتصادی محدود نمیشود و **در بعد گسترده تری** مسائل مربوط به فقر، عدالت، شهرنشینی، مهاجرت، بیکاری، توزیع درآمد و سایر شاخصهای اجتماعی را نیز در بر میگیرد.

تعاریف توسعه اقتصادی:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- حرکت یک سیستم یک دست اجتماعی به سمت جلو. در توسعه اقتصادی نه تنها **رشد تولید و توزیع محصولات و حجم تولید** مدنظر است، بلکه **تغییرات** در سطح زندگی، نهادهای جامعه و سیاستها نیز مورد توجه است. (Myrdal, 1975)
- توسعه اقتصادی به معنای **تولید بیشتر و پیدایش تحول در چگونگی تولید محصول** است. مفهوم توسعه از رشد گسترده تر است، زیرا شامل ایجاد تحول در چگونگی تولید و تخصیص مجدد منابع و نیروی کار در تولیدات گوناگون است. (Kindel Berger, 1965)

تعاریف توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- توسعه عبارتست از یک روند خلاق و نوآور در جهت ایجاد تغییرات زیربنایی در سیستم اجتماعی. (Friedman, 1972)
- برنامه های توسعه سازمان ملل متحد (UNDP) بر مفهوم و اندازه گیری توسعه بر اساس شاخص توسعه انسانی (HDI) تاکید دارد. این شاخص نه تنها بر پایه درآمد واقعی، بلکه بر اساس شاخصهای اجتماعی مانند امید به زندگی، میزان باسوادی بزرگسالان و تحصیلات عالیه مبتنی است.

تعاریف توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- افزایش مداوم ظرفیت تولید یک جامعه که بر اساس تکنولوژی درون زا و پیشرونده پی ریزی شده است. رشد اقتصادی به افزایش مداوم در توانایی های اقتصاد برای تولید کالاها و خدمات در طول زمان اطلاق می شود، ولی توسعه اقتصادی افزایش مداوم سطح رفاه تمامی جامعه در طول زمان است. (موسوی جهرمی، 1382)
- **فرایندی** (روابط علی و معلولی و به هم پیوسته) که یک جامعه سنتی را به یک جامعه صنعتی تبدیل می کند و طی آن فرایند، مبانی فنی تولید از وضعیت سنتی به وضعیت مدرن متحول می شود. (شکری، 1388)

تعاریف توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- پروفیسور دادلی سیرز (Dudley Seers) رئیس مؤسسه اطلاعات توسعه ای دانشگاه ساسکس انگلیس می گوید در مورد توسعه هر کشور باید به سه سوال اساسی پاسخ دهیم:
 1. فقر چه تغییری کرده است؟
 2. بیکاری چه تغییری کرده است؟
 3. نابرابری چه تغییری کرده است؟
- وی معتقد است اگر یک یا چند مورد از مسائل اساسی فوق بدتر شده باشد حتی اگر درآمد سرانه دوبرابر شده باشد، بازهم **نمی‌توان گفت** توسعه اتفاق افتاده است.

مفهوم توسعه پایدار:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- فرایندی از توسعه است که نیازهای نسل کنونی را تامین می کند، بدون اینکه **توانایی نسل های آینده** را برای تامین نیازهایشان به مخاطره اندازد. (گلدین و ویتزر، 1379)
- این تعریف از توسعه پایدار، اساس **مسئولیت های بین نسلی** جوامع را بیان می کند؛ مانند مسئولیت های زیست محیطی، انرژی، آب و...

تعریف پیشرفت اقتصادی:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- «پیشرفت اقتصادی» را می توان **مفهوم بومی شده** «توسعه اقتصادی» در کشور ایران دانست.
- البته «پیشرفت» علاوه بر رویکرد چند بعدی موجود در توسعه، **مفاهیم جدیدی** را نیز در بر میگیرد که مهمترین آنها عبارتند از:
 1. «توسعه» و ابعاد آن مفهومی ایستا داشته، ولی «پیشرفت» **مفهومی پویا** دارد.
 2. «توسعه» به یک وضعیت مطلوب اشاره میکند، ولی «پیشرفت» به **حرکت در مسیر چشم انداز** اشاره میکند.

مفهوم برنامه ریزی اقتصادی:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- مطالعه تاریخ اقتصادی جهان گواه آن است که هیچ **کشور توسعه یافته** ای، بدون برنامه ریزی توسعه نیافته است. واگذاری فعالیت های اقتصادی به بخش خصوصی و نظام بازار آزاد و رقابتی نیز مستلزم برنامه ریزی است.
- **برنامه**، به معنی مقررات یا نظامی برای انجام کارهای معین است. **برنامه ریزی**، به معنی فرایند شناسایی و تنظیم کردن مقررات و نظام برای اجرای رشته ای از کارها می باشد.

تعاریف برنامه ریزی اقتصادی:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

➤ تودارو «برنامه ریزی اقتصادی» را تلاش آگاهانه دولت در جهت **هماهنگ کردن** تصمیمات اقتصادی در بلند مدت، تاثیر گذاشتن و جهت **دادن** و در برخی موارد حتی کنترل سطح رشد **متغیرهای اصلی اقتصادی** یک کشور (مانند درآمد، مصرف، اشتغال، سرمایه گذاری، پس انداز، صادرات و واردات) برای رسیدن به یک **سلسله هدفهای** از قبل تعیین شده می داند. (Todaro، ترجمه غلامعلی فرجادی، 1366)

تعاریف برنامه ریزی اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

➤ فرایندی است که طی آن به صورت آگاهانه و ارادی به منظور **حصول به اهداف مشخص اقتصادی** مانند ایجاد تغییرات مطلوب در متغیرهای کلان اقتصادی (مانند تولید ناخالص ملی، مصرف، پس انداز و سرمایه گذاری) تصمیم گیری می شود. (موسوی جهرمی، 1382)

➤ فرایندی است که وضعیت موجود یک کشور را به **وضعیت مطلوب** (وضعیتی که تمام شاخص های توسعه مانند توسعه انسانی، تامین نیازهای اساسی، اشتغال، سواد و بهداشت وضعیت مناسبی داشته باشد) تبدیل میکند. (شکری، 1388)

برنامه ریزی اقتصادی در ایران:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- برنامه ریزی اقتصادی با مفهومی که بیان شد، در **سطح کلان کشورها** صورت می گیرد. بنابراین یک **فعالیت نهادی** است که توسط دولت مرکزی و دستگاه برنامه ریزی کشوری صورت می گیرد.
- در کشور ایران نیز این مسئولیت در حال حاضر بر عهده **سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور** می باشد.

برنامه ریزی اقتصادی در ایران_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- هر کدام از جوامع و کشورها شرایط خاص سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و جغرافیایی دارند؛ لذا مسائل و مشکلات آنها متفاوت است و **نمی توان با یک الگوی توسعه یکسان**، مسائل آنها را بر طرف نمود.
- مطالعه الگوهای مختلف توسعه به ما کمک می کند تا بتوانیم **موارد مثبت** هر کدام از آنها را استخراج نماییم (با دید نقادی و ژرف کاوی) و با توجه به شرایط خاص کشور ایران، **الگوی بومی و متناسب با مسائل خاص ایران** ارائه نماییم.

فصل 2: اندازه گیری رشد و توسعه اقتصادی

محاسبه رشد اقتصادی:

✓ نرخ رشد اقتصادی به صورت زیر محاسبه می شود:

$$\text{نرخ رشد } GNP = \frac{GNP_1 - GNP_0}{GNP_0} \times 100$$

GNP_1 : تولید ناخالص ملی در دوره جاری

GNP_0 : تولید ناخالص ملی در دوره قبل

اندازه گیری توسعه اقتصادی:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- بسیاری از اقتصاددانان **معیارهای کمی و کیفی** متعددی را برای اندازه گیری میزان توسعه یافتگی جوامع ارائه نموده اند.
- شاخص های توسعه اقتصادی در طول زمان متکامل تر شده اند. **ترکیبی از شاخصهای توسعه** معرف بهتری از وضعیت توسعه اقتصادی و رتبه بندی کشورها می باشد.

شاخصهای اندازه گیری توسعه اقتصادی:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- مهم ترین شاخص های اندازه گیری توسعه عبارتند از:

1. تولید ناخالص ملی (GNP)
2. تولید سرانه واقعی
3. توزیع درآمد
4. وسعت فقر
5. نرخ اشتغال
6. تغییر ساختار اقتصادی
7. تمرکززدایی و افزایش نرخ مشارکت
8. دسترسی به امکانات بهداشتی
9. دسترسی به امکانات آموزشی
10. شاخص توسعه انسانی (HDI)

شاخصهای اندازه گیری توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

1. تولید ناخالص ملی (GNP)

- GNP به معنی ارزش تمام کالاها و خدمات نهایی تولید شده به قیمت جاری طی یک دوره مالی معین (معمولاً یکسال) می باشد.
- بر اساس عرف جهانی کشوری که GNP بالاتری داشته باشد از قدرت، ثروت و امکانات بیشتری برخوردار است؛ اما در این شاخص به تنهایی متغیرهای اساسی نظیر رشد قیمتها، رشد جمعیت، توزیع درآمد، آلودگی محیط زیست، اقتصاد زیرزمینی و تولید خود مصرفی انعکاس مستقیم ندارد.

شاخصهای اندازه گیری توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

2. تولید سرانه واقعی

- عبارتست از تقسیم تولید ناخالص ملی به قیمتهای ثابت بر کل جمعیت.
- این شاخص اثر رشد جمعیت و رشد قیمتها را تعدیل می کند؛ ولی همچنان به تنهایی اثر توزیع درآمد، تولید برای خود مصرفی، اقتصاد زیرزمینی و آلودگی محیط زیست را منعکس نمی کند.
- لذا ممکن است درآمد واقعی سرانه افزایش یابد، درحالیکه مصرف واقعی سرانه کاهش یابد (کاهش قدرت خرید) و در نتیجه رفاه اقتصادی جامعه کاهش یابد. بنابراین به شاخصهای دیگری نیز نیازمندیم.

شاخصهای اندازه گیری توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

3. توزیع درآمد

- شامل سهم دهک های گوناگون درآمدی است که نشان می دهد اقشار گوناگون از درآمد ملی چه سهمی دارند.
- بیشتر بودن درآمد یا تولید ناخالص واقعی سرانه، الزاماً موجب برخورداری آحاد جامعه نیست و برخورداری و رفاه جامعه بستگی به توزیع مناسب درآمد دارد.
- برای اندازه گیری توزیع درآمد، ابزارهایی نظیر ضریب جینی، منحنی لورنز، شاخص تایل و معیار اتکینسون وجود دارد.

شاخصهای اندازه گیری توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

4. وسعت فقر

- جنبه دیگر توزیع درآمد، وسعت فقر است. در هر سطحی از درآمد ملی سرانه، هرچه توزیع درآمد ناعادلانه تر باشد و یا هرچه سطح متوسط درآمد پایین تر باشد، میزان فقر بیشتر است.
- وسعت فقر به دو عامل بستگی دارد:
 1. سطح متوسط درآمد ملی
 2. درجه نابرابری در توزیع درآمد.

شاخصهای اندازه گیری توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

5. نرخ اشتغال

- هرچه تعداد بیشتری از نیروی کار فعال جامعه به کار تمام وقت مشغول شوند و نسبت شاغلین به کل نیروی کار جامعه افزایش یابد، تولید ناخالص ملی، درآمد واقعی سرانه و رفاه اقتصادی جامعه افزایش می یابد.
- نرخ اشتغال شاخص مناسبی برای اندازه گیری درجه توسعه یافتگی کشورها میباشد.

شاخصهای اندازه گیری توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

6. تغییر ساختار اقتصادی

- این شاخص نخستین بار توسط اقتصاددان مشهوری به نام کولین کلارک مطرح شده است.
- به معنی افزایش سهم نیروی کار و ارزش افزوده در بخش های خدمات و صنعت نسبت به بخش کشاورزی است که در فرایند طبیعی توسعه صورت می پذیرد.

شاخصهای اندازه گیری توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

7. تمرکززدایی و افزایش نرخ مشارکت

- واگذار کردن امور اقتصادی به مناطق، استان ها، شهرها و روستاها و کاهش حجم فعالیت های اقتصادی دولت مرکزی و سپردن آن به مردم به منظور افزایش کارایی را تمرکززدایی میگویند.
- هرچه میزان تمرکززدایی بیشتر باشد، کشور توسعه یافته تر تلقی میشود.

شاخصهای اندازه گیری توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

8. دسترسی به امکانات بهداشتی

- یکی دیگر از شاخص های توسعه دسترسی به امکانات بهداشتی نظیر بالا بودن امید به زندگی و متوسط طول عمر، پایین بودن نرخ مرگ و میر کودکان، دسترسی به آب آشامیدنی سالم و... است.

شاخصهای اندازه گیری توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

9. دسترسی به امکانات آموزشی

- از شاخصهایی که مورد تاکید سازمان ملل متحد قرار دارد، گسترش امکانات آموزشی و **دسترسی سهل و رایگان** تمامی افراد به امکانات آموزشی است.
- افزایش **باسوادی** تنها شرط لازم برای ارتقاء فرهنگی و علمی است، اما شرط کافی آن است که نظام آموزشی این کشورها به **سطح بالاترین** نظام های آموزشی در جهان ارتقاء یابند.

شاخصهای اندازه گیری توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

10. شاخص توسعه انسانی (Human Development Index)

- این شاخص میانگین وزنی ساده از سه شاخص **امید به زندگی** در بدو تولد، **نرخ باسوادی** بزرگسالان و **قدرت خرید واقعی** افراد بدست می آید.
- امید به زندگی وضعیت **بهداشتی** کشور، نرخ باسوادی وضعیت **علمی** کشور، و قدرت خرید واقعی وضعیت دسترسی به **امکانات مادی لازم** برای زندگی را نشان می دهد.

شاخصهای اندازه گیری توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

10. شاخص توسعه انسانی (HDI) _ ادامه

دامنه تغییر HDI بین صفر و یک است:

- ✓ اگر $0.0 \leq HDI < 0.5$ باشد کشور در مرحله پایین توسعه انسانی قرار دارد.
- ✓ اگر $0.5 \leq HDI < 0.8$ باشد کشور در مرحله متوسط توسعه انسانی قرار دارد.
- ✓ اگر $0.8 \leq HDI < 1.0$ باشد کشور در مرحله بالای توسعه انسانی قرار دارد.

➤ برای مثال، امید به زندگی در کشور ژاپن 78 سال و در کشورهای در حال توسعه به طور متوسط 62 سال است (متوسلی، 1382: 26).

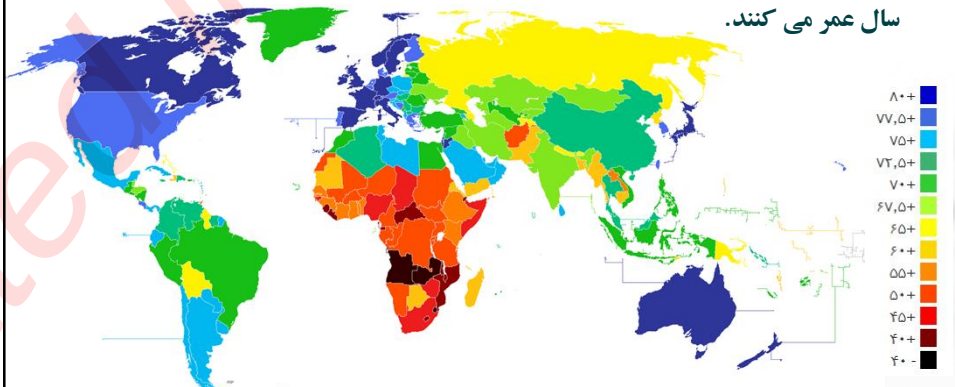
شاخصهای اندازه گیری توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

10. شاخص توسعه انسانی (HDI) _ ادامه

➤ بر اساس این نقشه، کشور کوچک موناکو که ساکنان ثروتمند و خدمات بهداشت و درمان کاملاً رایگان و دولتی دارد با 89.68 سال بیشترین طول عمر و امید به زندگی را در بین 222 کشور مورد بررسی دارد. کمترین طول عمر در کشور آفریقای چاد است که مردم در آن فقط 48.69 سال عمر می کنند.

فصل 3:

خصوصیات کشورهای در حال گذار

مقدمه:

- همانطور که در فصل قبل اشاره شد، کشورهای جهان به سه دسته سنتی، در حال گذار و مدرن طبقه بندی می شوند.
- امروزه کشورهای سنتی بسیار کم می باشند و اغلب کشورهای جهان حرکت خود را از مبداء جامعه سنتی به سمت جامعه مدرن آغاز کرده اند که به این جوامع کشورهای در حال گذار می گویند؛ زیرا در حال عبور از یک مرحله تاریخی به یک مرحله تاریخی دیگر هستند.

مقدمه_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- هرگونه حرکتی از جامعه سنتی به طرف جامعه مدرن، الزاماً به توسعه یافتگی **منتهی نمی شود**.
- تنها حرکت در **مسیر صحیح** و متناسب با ظرفیت ها و توان یک کشور و استفاده از فرصت های موجود در سطح جهان است که یک کشور را به توسعه می رساند.
- کشورهای در حال گذار یک سری **خصوصیات مشترک** و یک سری خصوصیات متفاوت دارند که در ادامه به بررسی برخی از آنها می پردازیم.

خصوصیات مشترک کشورهای در حال گذار:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- کشورهای در حال گذار اغلب دارای خصوصیات مشترکی هستند که **شناسایی و برنامه ریزی مناسب** در آن زمینه ها میتواند موجب رشد و توسعه اقتصادی شان شود.
- مهمترین خصوصیات مشترک کشورهای در حال گذار عبارتند از:
 1. وابستگی به واردات از کشورهای صنعتی
 2. تک محصولی بودن و وابستگی به صادرات محصولات اولیه
 3. وجود انواع دوگانگی
 4. پایین بودن سطح رفاه زندگی
 5. پایین بودن سطح بهره وری نیروی کار
 6. پایین بودن سطح اشتغال

خصوصیات مشترک کشورهای در حال گذار_ ادامه:

1. وابستگی به واردات از کشورهای صنعتی

➤ کشورهای در حال گذار اغلب به شدت به واردات کالاهای صنعتی ساخته شده و نیمه ساخته، انتقال تکنولوژی، مواد مصرفی و مواد غذایی از کشورهای توسعه یافته نیاز دارند.

➤ این واردات با اثر نمایشی (Demonstration Effect) طبقه مرفه جامعه افزایش یافته و با توجه به محدودیت درآمد صادراتی این کشورها، موجب کسری تراز پرداختها می شود و برای جبران آن مجبور به دریافت وام های سنگین با نرخ بهره بالا از کشورهای توسعه یافته میشوند که به مرور بر مشکلات آنها افزوده می شود.

خصوصیات مشترک کشورهای در حال گذار_ ادامه:

2. تک محصولی بودن و وابستگی به صادرات محصولات اولیه

➤ منظور از تک محصولی بودن این است که رقم عمده صادرات آنها را یک محصول خاص (مثل شکر در کوبا، قهوه در برزیل، نفت در ایران و اوپک، برنج در پاکستان) تشکیل میدهد.

➤ در طول تاریخ اقتصادی جهان قیمت واقعی مواد اولیه صادراتی کشورهای در حال گذار روند نزولی داشته و قیمت واقعی کالاهای وارداتی آنها روند صعودی داشته لذا «رابطه مبادله (Terms of Trade)» به زیان این کشورها کاهش یافته است.

$$TOT = \frac{P_X}{P_M}$$

P_X قیمت کالاهای صادراتی و P_M قیمت کالاهای وارداتی

خصوصیات مشترک کشورهای در حال گذار_ ادامه:

3. وجود انواع دوگانگی

- اقتصادهای دوگانه در کشورهای در حال گذار، به معنای وجود دو موقعیت یا پدیده **مطلوب و نامطلوب** در کنار یکدیگر می باشد که مشمولیت کلی ندارد. مانند فقر شدید و وفور نعمت، رشد و رکود، افراد باتحصیلات عالی و توده بی سواد.
- ساختار اقتصادی و اجتماعی این کشورها از **دو بخش مجزا** تشکیل شده که یک بخش سنتی و عقب مانده و بخش دیگر پیشرفته و مدرن است و این دو بخش فاقد ارتباط و انسجام می باشند.

خصوصیات مشترک کشورهای در حال گذار_ ادامه:

3. وجود انواع دوگانگی_ ادامه

- **انواع دوگانگی** در کشورهای در حال گذار عبارتند از: دوگانگی تکنولوژیکی، دوگانگی مالی، دوگانگی فرهنگی، دوگانگی اقتصادی، دوگانگی منطقه ای، دوگانگی جغرافیایی، دوگانگی اجتماعی، دوگانگی شهری-روستایی، دوگانگی صنعتی-کشاورزی، دوگانگی بخش رسمی و غیررسمی.
- برای مثال **دوگانگی تکنولوژیکی** عبارتست از تقسیم اقتصاد جامعه به دو بخش متمایز و کاملاً متفاوت، یکی دارای تکنولوژی پیشرفته و یکی دارای تکنولوژی عقب افتاده.

خصوصیات مشترک کشورهای در حال گذار_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

4. پایین بودن سطح رفاه زندگی

- دسترسی اغلب شهروندان کشورهای در حال گذار به **امکانات اساسی** مناسب نظیر مسکن، بهداشت، تغذیه، پوشاک، امنیت و آموزش **محدود** می باشد.
- این موضوع **باعث پایین آمدن** بازدهی نیروی کار، پایین آمدن درآمد سرانه، پایین آمدن نرخ رشد اقتصادی، وسعت فقر، توزیع ناعادلانه امکانات و فرصتهای شغلی می باشد.
- **برای مثال** نظام آموزشی به دو بخش رایگان و پولی تقسیم می شود که قشر مرفه از امکانات بهتری برای ارتقاء آموزشی برخوردارند و در نتیجه تحصیلات عالی کسب میکنند و در نتیجه شغل بهتر و حقوق بهتر دارند.

خصوصیات مشترک کشورهای در حال گذار_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

5. پایین بودن سطح بهره وری نیروی کار

- در بخشهای تولیدی سطح بهره وری نیروی کار یا تولید واقعی سرانه کارگر به نسبت کشورهای مدرن پایینتر می باشد. زیرا **عواملی چون** عدم آگاهی از چرایی تولید و نقش در فرایند حیات اقتصادی کشور، پایین بودن کالری مصرفی، بهداشت ناکافی، مسکن نامناسب و... باعث میشود تا کارگر **کمتر از توان واقعی خود** کار کند.
- همچنین بهره وری نیروی کار در بخش دولتی پایین است زیرا پرداختها بر اساس **مشارکت در تولید صورت نمیگیرد** بلکه صرفاً بر اساس حضور در محل کار پرداخت می شود.

خصوصیات مشترک کشورهای در حال گذار_ ادامه:

6. پایین بودن سطح اشتغال

- به دلایل متعددی برای **تمام عوامل تولید** اعم از نیروی کار، سرمایه، زمین و سایر منابع طبیعی اشتغال ناقص وجود دارد و به درستی از آنها استفاده نمی شود.
- به همین دلیل **نرخ بیکاری** آشکار (نیروی فعال فاقد شغل دائمی) و پنهان (افراد تمام وقت با بهره وری صفر یا در شغل غیر تخصصی) و **نرخ کم کاری** آشکار (افراد پاره وقت که خواهان کار تمام وقت هستند) و پنهان (افراد تمام وقت با بهره وری کم) بسیار بالاست.

خصوصیات غیر مشترک کشورهای در حال گذار:

- کشورهای در حال گذار از لحاظ ساختارهای اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و جغرافیایی با یکدیگر تفاوت دارند. لذا نمیتوان یک الگو یا برنامه ثابت برای توسعه تمام آنها ارائه نمود و هر کشوری باید **برنامه ای بومی و ملی** را تدوین و اجرا نماید.
- مهمترین خصوصیات غیر مشترک کشورهای در حال گذار عبارتند از:
 1. میزان منابع کشور (از لحاظ جغرافیایی، جمعیتی و درآمدی)
 2. ساختار فعالیت های اقتصادی
 3. ساختار سیاسی و سوابق تايخی کشور

خصوصیات غیرمستترک کشورهای در حال گذار_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

1. میزان منابع کشور (از لحاظ جغرافیایی، جمعیتی و درآمدی)

- هرچه یک کشور به لحاظ **جغرافیایی** بزرگتر و تنوع آب و هوایی بیشتر، **جمعیت** فعال و شاغل بیشتر و دارای **سرانه** بیشتر باشد، **توان بالقوه** آن برای طی مراحل توسعه افزایش می یابد.
- همچنین فرایند توسعه اقتصادی نیازمند **منابع انسانی** **توانمند** لازم است. کشورها از لحاظ منابع انسانی و در نتیجه ویژگی های فرهنگی، سنتی، مذهبی و اخلاقی تفاوت های اساسی دارند.

خصوصیات غیرمستترک کشورهای در حال گذار_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

1. میزان منابع کشور _ ادامه

- همچنین برخی از کشورها دارای **ذخایر طبیعی فراوانی** مانند نفت و گاز و معادن هستند که از این لحاظ برخی از امکانات توسعه نظیر ارز لازم برای **توسعه زیرساختها و خرید کالاهای سرمایه ای** را دارند. نظیر توسعه شبکه حمل و نقل، شبکه آبرسانی، شبکه برق، شبکه مخابرات و...
- البته اگر این ارز صرفاً برای **هزینه های جاری** یک کشور مصرف شود به مانعی برای کار و تلاش تبدیل می شود، لذا بایستی در توسعه زیرساختهای کشور هزینه شود.

خصوصیات غیرمشترک کشورهای در حال گذار_ ادامه:

2. ساختار فعالیت های اقتصادی

- ترکیب ماهیت، ساختار و وابستگی سه بخش **کشاورزی، صنعت و خدمات** در هر کشوری متفاوت است. هرچه یک کشور در جهت تغییر ساختار اقتصادی **تحول پذیرتر** باشد سریعتر فرایند توسعه را طی خواهد کرد.
- البته تغییر ساختار از کشاورزی به صنعت و خدمات موجب کاهش تولید کشاورزی نمی شود، بلکه **بازدهی نیروی کار و سرمایه** را در این بخش افزایش می دهد. صنعتی شدن موجب میشود تا بخش کشاورزی با همان امکانات قبلی تولید بیشتری داشته باشد.

خصوصیات غیرمشترک کشورهای در حال گذار_ ادامه:

2. ساختار فعالیت های اقتصادی_ ادامه

- برای مثال در کشور **کنیا** 81 درصد نیروی کار در بخش کشاورزی هستند اما تنها 7 درصد تولید را تشکیل میدهند. همچنین **اوگاندا** و **تانزانیا** با 86 درصد نیروی کار تنها به ترتیب 4 و 5 درصد تولید میکنند.
- اما **انگلستان** با 2 درصد نیروی کار در بخش کشاورزی، 20 درصد تولید میکند و **آمریکا** با 3 درصد نیروی کار در این بخش، 18 درصد تولید دارد.

خصوصیات غیرمستترک کشورهای در حال گذار_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

2. ساختار فعالیت های اقتصادی_ ادامه

جدول: تعداد و درصد شاغلان در بخشهای مختلف اقتصادی ایران

بخش های اقتصادی	۱۳۶۵		۱۳۷۵		۱۳۸۵	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
کشاورزی	۳/۱۹۰/۷۶۱	۲۹	۳/۳۵۷/۲۶۳	۲۳/۰۴	۳/۶۸۶/۷۴۷	۱۸
صنعت	۲/۷۸۱/۰۰۸	۲۵/۲۸	۴/۴۷۲/۹۵۸	۳۰/۷	۶/۴۹۳/۳۹۸	۳۱/۷۱
خدمات	۴/۶۷۰/۰۴۵	۴۲/۴۵	۶/۴۸۴/۳۲۳	۴۴/۵	۹/۸۰۸/۶۹۱	۴۷/۹۱
نامشخص و اظهارنشده	۳۵۹/۷۳۷	۳/۲۷	۲۵۷/۰۲۸	۲/۳۸	۴۸۷/۵۰۸	۲/۳۸
جمع	۱۱/۰۰۱/۵۵۱	۱۰۰	۱۴/۵۷۱/۵۷۲	۱۰۰	۲۰/۴۷۶/۳۴۴	۱۰۰

مأخذ: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، سال های مختلف

خصوصیات غیرمستترک کشورهای در حال گذار_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

2. ساختار فعالیت های اقتصادی_ ادامه

- همچنین ترکیب فعالیت های اقتصادی بخش خصوصی و بخش دولتی در کشورهای جهان متفاوت می باشد. سهم هر کدام از دوی بخش تابع شرایط سیاسی، تاریخی و نظام ارزشی کشورهاست.
- در ساختارهای اقتصادی که بخش دولتی مشارکت بیشتری دارد، برنامه های اقتصادی به سرمایه گذاری در پروژه های بزرگ جاده سازی، سد سازی و توسعه روستاها با جهت گیری اشتغال مستقیم توجه بیشتری دارند.

خصوصیات غیرمستترک کشورهای در حال گذار_ ادامه:

2. ساختار فعالیت های اقتصادی_ ادامه

- در ساختارهای اقتصادی که **بخش خصوصی مشارکت بیشتری** دارد، سیاستهای دولت در جهت تشویق بخش خصوصی برای ایجاد ارزش افزوده و استخدام کارگر بیشتر و انجام فعالیت های اولویت دار شکل می گیرد.
- البته بزرگتر بودن هر کدام از این دو بخش به خودی خود نه حسن و نه عیب محسوب میشود بلکه کاملاً **بستگی به کارایی هر بخش** دارد.
- مثلاً در برخی کشورها بخش خصوصی کارآمد، فعالیتهای اقتصادی را در جهت اهداف ملی سامان می دهد؛ اما در برخی کشورها بخش خصوصی ناکارآمد منافع بخشی خود را بر منافع ملی ترجیح می دهد.

خصوصیات غیرمستترک کشورهای در حال گذار_ ادامه:

3. ساختار سیاسی و سوابق تايخی کشور

- در ساختار سیاسی اغلب کشورها، **گروه های ممتازی** وجود دارند که بخاطر منافع مشترک بایکدیگر متحدند و به طور مستقیم یا غیرمستقیم در حاکمیت و نظام اقتصادی کشور حضور و تاثیر دارند؛ نظیر مالکین بزرگ، صاحبان صنایع بزرگ، احزاب سیاسی، بانکداران، قبایل و...
- همچنین برخی کشورهای در حال گذار در طول تاریخ **مستعمره و تحت سلطه** قدرتهای بزرگ بوده اند. برخی مانند کشورهای آفریقایی به صورت **آشکار** و برخی کشورهای کهن مانند ایران و مصر به صورت **پنهان** مستعمره شده اند. وابستگی این کشورها موجب کندتر شدن فرایند توسعه اقتصادی آنها شده است.

موانع توسعه اقتصادی در کشورهای در حال گذار:

➤ مهمترین موانع توسعه اقتصادی در کشورهای در حال گذار عبارتند از:

1. وجود دوره‌های باطل فقر
2. ناچیز بودن انباشت سرمایه
3. موانع اجتماعی-فرهنگی
4. تنگناهای کشاورزی
5. کمبود نیروی انسانی متخصص

موانع توسعه اقتصادی در کشورهای در حال گذار_ ادامه:

1. وجود دوره‌های باطل فقر (Vicious Circles of Poverty)

➤ تعریف: «وضعیتی خودتقویتی است که در آن عواملی وجود دارند که موجب دائمی کردن یک پدیده مشخص نامطلوب می شوند.» مثلاً پایین بودن درآمد در کشورهای فقیر، موجب مصرف کمتر می شود که این خود سبب اختلال سلامت و بهره دهی پایین کارگر و بالاخره تشدید فقر خواهد شد. (تودارو، 1366، ج2: 922)

➤ دوره‌های باطل فقر اغلب در سه بخش الف) تقاضا، ب) عرضه و ج) منابع انسانی و طبیعی اتفاق می افتند.

موانع توسعه اقتصادی در کشورهای در حال گذار_ ادامه:

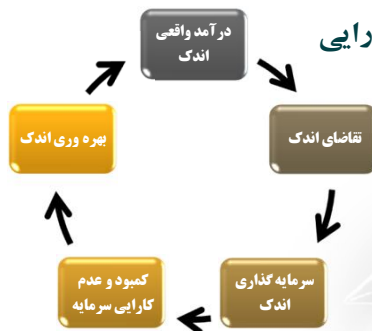
جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

1. وجود دوره‌های باطل فقر_ ادامه

الف) دور باطل فقر در طرف تقاضا:

➤ این موضوع به این معناست که اندک بودن سطح درآمدهای واقعی سبب کاهش تقاضای واقعی شده که خود موجب کاهش سرمایه گذاری می شود و نهایتاً موجب کمبود و عدم کارایی سرمایه و بهره وری نازل و درآمد اندک نیروی کار می شود.

موانع توسعه اقتصادی در کشورهای در حال گذار_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

1. وجود دوره‌های باطل فقر_ ادامه

ب) دور باطل فقر در طرف عرضه:

➤ این موضوع موجب کاهش پس انداز و سپس سطح نازل درآمدهای واقعی، سرمایه گذاری اندک و کمبود و عدم کارایی سرمایه و نهایتاً بهره وری اندک نیروی کار می شود.

موانع توسعه اقتصادی در کشورهای در حال گذار_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

1. وجود دوره‌های باطل فقر_ ادامه

(ج) دور باطل فقر در منابع انسانی و منابع طبیعی:

- اگر کشوری نیروی کار کم سواد و فاقد مهارت و دانش داشته باشد، منابع طبیعی و مواد اولیه آن کشور یا به صورت دست نخورده یا ناکارآمد مورد استفاده قرار می‌گیرد. عدم استفاده صحیح از منابع طبیعی نیز موجب عقب ماندگی نیروی کار می‌شود و این دور ادامه می‌یابد.
- بنابر این از یک طرف توسعه نیافتگی منابع طبیعی عامل ایجاد فقر شدید می‌شود و از طرفی توسعه نیافتگی منابع طبیعی خود به دلیل وجود فقر صورت می‌گیرد.

موانع توسعه اقتصادی در کشورهای در حال گذار_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

2. ناچیز بودن انباشت سرمایه

- یکی از مهمترین موانع توسعه اقتصادی کشورهای در حال گذار کمبود سرمایه است.
- فقر هم علت کمبود سرمایه است و هم معلول آن؛ این کمبود سرمایه هم در طرف عرضه و هم در طرف تقاضا است.
- در این کشورها درآمدهای کلان متعلق به قشر خاصی از جامعه است و این قشر عمدتاً به جای پس انداز کردن، پولهای مازاد بر مصرف خود را صرف خرید کالاهای تجملاتی و مسافرت خارج از کشور می‌کنند.

موانع توسعه اقتصادی در کشورهای در حال گذار_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

3. موانع اجتماعی-فرهنگی

- شرایط اجتماعی و فرهنگی به نحوی سازمان یافته که امکان توسعه اقتصادی را مشکل می کند. مهمترین این موانع عبارتند از:
 - 1- مقاومت اجتماعی علیه تغییرات نوین اقتصادی؛ شامل عوامل سازمان یافته سنتی و فرهنگی
 - 2- انعطاف ناپذیر بودن طبقه بندی مشاغل جدید که از طریق باورهای سنتی ایجاد شده اند.
 - 3- قشر بندی اجتماعی در طبقات مختلف اجتماعی و فرهنگی.

موانع توسعه اقتصادی در کشورهای در حال گذار_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

4. تنگناهای کشاورزی

- در زمینه **تامین نیروی انسانی**، نیروهای این بخش نمی توانند خود را با تکنولوژی روز سایر بخشها هماهنگ نمایند و در مقابل تغییرات مقاومت نشان میدهند (مثلاً به بذرهای اصلاح شده، کود شیمیایی و وسایل جدید مشکوک هستند)
- در مورد **تامین مواد اولیه**، به علت تنگنایی در بخش حمل و نقل و نگهداری وجود دارد، به موقع و سالم به بخش صنعت نمی رسد و کافی هم نیست.
- در مورد **پس انداز محصولات کشاورزی**، این بخش مازاد زیادی برای پس انداز ندارد که در سایر بخشها سرمایه گذاری شود و اغلب دچار کمبود نقدینگی هستند.

موانع توسعه اقتصادی در کشورهای در حال گذار_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

5. کمبود نیروی انسانی متخصص

- کشورهای در حال گذار نیروی انسانی متخصص و ماهر برای اجرای برنامه های توسعه خود به اندازه کافی ندارند.
- نیروی کار حرفه ای بالقوه عمدتاً مشغول کارهای ساده و غیر تخصصی خود برای امرار معاش هستند و مازاد تولید ندارند.
- به همین دلیل، سرمایه فیزیکی و مالی موجود را هم نمی توانند به طور موثر و اقتصادی مورد بهره برداری قرار دهند

موانع توسعه اقتصادی در کشورهای در حال گذار_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

5. کمبود نیروی انسانی متخصص_ ادامه

- مهمترین دلایل عدم بکارگیری قابلیت نیروی انسانی در برنامه های توسعه عبارتند از:
 - ✓ ناچیز بودن بهره وری نیروی کار
 - ✓ محدود بودن تخصصها در مشاغل کلیدی
 - ✓ سازماندهی سنتی اجتماع
 - ✓ کمبود ارزش مورد نیاز

فصل 4:

نقش فرهنگ و نهادها در توسعه اقتصادی

مقدمه:

➤ در این فصل برآنیم تا مهمترین عوامل غیراقتصادی

موثر بر فرایند توسعه اقتصادی کشورها را در قالب

موارد زیر مورد بحث قرار دهیم:

الف) نقش ارزشها و فرهنگ در توسعه اقتصادی

ب) نهادها و نقش آنها در توسعه اقتصادی

الف) نقش ارزشها و فرهنگ در توسعه اقتصادی:

□ جایگاه تمدن در توسعه جوامع:

- با مروری بر تاریخ، ملاحظه میشود که لازمه بنیانگذاری هر نظام و توسعه هر جامعه ای، وجود دو نوع تمدن زیر است:
 - 1- **تمدن مادی:** یعنی ابزارها، روش ها و کاربردها
 - 2- **تمدن فرهنگی:** یعنی اندیشه ها، بینش ها و دریچه های شناخت
- تمامی تمدن ها از این دو عامل مادی و فرهنگی به طور **توآمان** بهره گرفته اند. (سریع القلم، 1371: 26)

الف) نقش ارزشها و فرهنگ در توسعه اقتصادی_ ادامه:

- قرن 15 میلادی، جهان غرب با **تحول در باورها و ارزشهای** خود، حرکت به سمت توسعه را آغاز کرده است. به دنبال آن دگرگونی هایی در ارزشهای اجتماعی و اقتصادی رخ داده که زمینه ساز **انقلاب صنعتی** در غرب شده است.
- امروزه نیز حرکت در جهت توسعه، امری همگانی و توآمان در **ابعاد اقتصادی، فرهنگی و سیاسی** است.

الف) نقش ارزشها و فرهنگ در توسعه اقتصادی_ ادامه:**□ تعریف فرهنگ:**

- در تعریف فرهنگ دیدگاه های مختلفی وجود دارد و بنا بر **هدف مورد نظر**، در تعریف آن اختلافاتی مشاهده می شود.
- می توان گفت که فرهنگ در مقام تعریف، بیشتر امری **اعتباری و قراردادی** است و صاحب نظران مختلف، طبق گمان و اندیشه خود به تعریف آن پرداخته است.

الف) نقش ارزشها و فرهنگ در توسعه اقتصادی_ ادامه:**□ تعریف فرهنگ_ ادامه:**

- از دیدگاه توسعه اقتصادی، فرهنگ، مجموعه ای از **عقاید، آداب و رسوم و ارزش هاست** که دارای دارای خصوصیات زیر است:
- ✓ فراگیر و مورد پذیرش عامه مردم یک جامعه است.
- ✓ پذیرش و قبول آن برای مردم نیازی به استدلال و منطق علمی ندارد.
- ✓ ایجاد، تغییر و یا محو آن نیازمند زمان زیادی است (بیش از 100 سال).
- ✓ در شکل گیری آن عوامل بسیار مختلف و گاهی متضاد (نظیر شرایط مذهبی، جغرافیایی، سیاسی، اقتصادی، تحولات تاریخی) دخالت دارند.
- ✓ نوعی همدلی، هم رنگی و الفت میان افراد یک مجموعه ایجاد میکند.

الف) نقش ارزشها و فرهنگ در توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- بر اساس این دیدگاه، اصلی ترین عامل توسعه، «انسان» است و سرمایه گذاری در نیروی انسانی شامل آموزش، بهداشت و درمان به عنوان اصول اولیه تحول فکری و ایجاد اعتقاد به **قدرت انسانی** در تسلط بر طبیعت می باشد.
- برخی صاحب نظران **توسعه فرهنگی** را مقدم بر توسعه اقتصادی می دانند. لذا برای اثربخشی علت (توسعه فرهنگی) بر معلول (توسعه اقتصادی) بایستی **حد آستانه ای** وجود داشته باشد (یک حداقل و آستانه ای از انباشت نیروها که تغییر وضعیت را امکان پذیر می نماید).

الف) نقش ارزشها و فرهنگ در توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

□ تحولات آستانه ای در روند توسعه

- کشورها در روند توسعه اقتصادی، در برخی مقاطع (t_1 و t_2) نیاز به **نیروی فزاینده برای جهش** دارند، به طوری که حرکت معمول با روندهای رشد عادی هرگز نمی تواند توسعه آفرین باشد.
- اگر در عوامل زمینه ساز تحولات آستانه ای لازم (شرایط لازم اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی) متناسب با توسعه

- و گذشت زمان ایجاد نشود، پس از گذشت مدت زمانی، روند توسعه **ثابت** شده و پس از آن **نزولی** خواهد شد.

الف) نقش ارزشها و فرهنگ در توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

➤ بسیاری از تحلیلگران اقتصادی، یکی از عوامل موفقیت در رشد و توسعه اقتصادی نسبتاً سریع کشورهای جنوب شرق آسیا را **بافت فرهنگی آنها** می دانند.

➤ اصول فرهنگی این کشورها (نظیر سخت کوشی، تعهد به انجام وظیفه، کار گروهی، رغبت به قانون پذیری، توجه به نظم و سازماندهی، دقت در کار، ایجاد هماهنگی میان کانونهای جامعه و احترام به نظام سلسله مراتبی) از روند توسعه اقتصادی آنها **پشتیبانی و آن را تسهیل** کرده است.

الف) نقش ارزشها و فرهنگ در توسعه اقتصادی_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

□ ویژگی های فرهنگی لازم برای تحقق توسعه

➤ نتایج یک تحقیق انجام شده، **زمینه های مساعد فرهنگی** برای توسعه را به شرح زیر بیان کرده است (Weber, 1985):

1. **آمادگی مردم برای بکارگیری و آزمون اندیشه های نو و خلاقانه.**
2. **آمادگی مردم برای اظهار عقیده و پذیرش اجتماعی برای شنیدن عقاید.**
3. **احساس زمانی، که مردم را به حال و آینده بیش از گذشته علاقه مند میسازد.**
4. **وقت شناسی و توجه بیشتر به مدیریت و برنامه ریزی، راندمان و بهره وری.**
5. **تمایل نگرستن به جهان با نگرش محاسباتی.**
6. **ایمان مردم به علوم و فناوری.**
7. **ایمان مردم به عدالت برای همگان.**

الف) نقش ارزشها و فرهنگ در توسعه اقتصادی_ ادامه:**□ تنگناهای فرهنگ در راه توسعه اقتصادی**

- مهمترین تنگناهای کلی فرهنگی در مسیر توسعه عبارتند از (متوسلی، 1392):
- ❖ **واقعیت‌گرایی**، ایدئال‌گرایی در رویا و اعتقاد به سرنوشت از پیش تعیین شده در میان آحاد مردم
 - ❖ گرایش به وهم‌گرایی و پایین بودن میزان قدرت پذیرش **واقعیت‌های اجتماعی**، سیاسی و اقتصادی موجود در جامعه
 - ❖ پایین بودن میزان **اعتماد به نفس** خصوصاً از نظر روحی (خودناباوری و بیگانه‌باوری)
 - ❖ عدم وجود روابط و ضوابط **شایسته‌سالاری** در استخدام و انتصاب‌ها.
 - ❖ عدم توجه به بررسی، مطالعه و نهایتاً **برنامه‌ریزی بخشهای مختلف** در سطح ملی.
 - ❖ **وابستگی‌های قومی و حزبی و باندي**.

الف) نقش ارزشها و فرهنگ در توسعه اقتصادی_ ادامه:**□ ارتباط سنت جوامع با توسعه اقتصادی**

- با مطالعه مراحل رشد در نظریات اقتصادی مانند نظریه روستو، میردال و... مشاهده میشود برخی از ایشان بیان میکنند، **سنت جوامع و توسعه اقتصادی در تضاد** با یکدیگر است.
- مثلاً **روستو** صراحتاً میگوید مرحله جهش اقتصادی با از بین رفتن کامل ویژگی‌های جامعه سنتی همراه است (سریع‌القلم، 1372).
- این افراد با تشریح بینش انسانها در اقتصاد سنتی، ادعا میکنند **ارزشهای سنتی غالباً در تضاد با آزادفکری و نوآوری** است! (نظیر دادگاه‌های تفتیش عقاید کلیساها)

الف) نقش ارزشها و فرهنگ در توسعه اقتصادی_ ادامه:

□ ارتباط سنت جوامع با توسعه اقتصادی_ ادامه

- **تفتیش عقاید**، به معنی بازرسی و تفحص در باورهای افراد است، به اعمالی گفته می‌شود که یک **موضع صاحب قدرت**، مردم را به دلیل باورهایی که دارند، بازخواست می‌کند. مشهورترین آن، تفتیش عقاید در اروپای مسیحی است.
- این نام از دوران **قرون وسطی** به یادگار مانده است و مخالف آزادی بیان و آزادی عقیده یا آزادی اندیشه است. تفتیش عقاید، به بیان دقیق‌تر عبارت بود از هیئت‌های داوری بسیار مجهز که **کلیسای کاتولیک** می‌کوشید از طریق آنها به یکپارچگی دینی مورد نظر خود نائل شود (**بکرتش، 1387**).
- این عمل توسط دستگاه کلیسا انجام می‌شد و متهمان بسیاری در دادگاه‌های تفتیش عقاید متهم به **ارتداد، شرک و جادوگری** می‌شدند. این افراد ابتدا برای اعتراف‌گیری شکنجه می‌شدند. در صورت عدم اعتراف سرنوشت معلومی برای آنها متصور نبود.

الف) نقش ارزشها و فرهنگ در توسعه اقتصادی_ ادامه:

□ ارتباط سنت جوامع با توسعه اقتصادی_ ادامه

- اما با مطالعه عمیق‌تر در این زمینه روشن می‌شود که این دیدگاه‌ها بیشتر برای **سرپوش گذاشتن بر نبود سابقه تاریخی مناسب** کشورهای توسعه یافته در مقابل سابق تاریخی کشورهای کهن مانند ایران، مصر و چین و... بیان شده است.
- مانند فیلمهای تاریخی غربی یا کره‌ای!

الف) نقش ارزشها و فرهنگ در توسعه اقتصادی_ ادامه:**□ ارتباط سنت جوامع با توسعه اقتصادی_ ادامه****در خصوص رابطه سنت و توسعه یافتگی نکات زیر مطرح میشود:**

- ✓ سنتهای موجود در کشورهای توسعه یافته غربی و شرقی تفاوتهای بسیاری دارد و رسیدن به توسعه یافتگی با مسیرهای متفاوت محقق شده است (نظیر تجربه دادگاه های تفتیش عقاید کلیسای قرون وسطا؛ یا استفاده ایزاری از زنان؛ یا اشتباه در تعریف رابطه علی معلولی)
- ✓ امروزه ثابت شده که سنت و توسعه میتوانند متقابلاً یکدیگر را یاری کنند. (مثلاً ارزشهای یکسان بومی میتواند موجب انسجام ملی، کارگروهی رفع موانع فرهنگی و غیره شود).
- ✓ بسیاری از کشورهای توسعه یافته برای فروش محصولات خود به سایر کشورها، ابتدا فرهنگ خود را منتقل میکنند.
- ✓ فرهنگ سنتی بعنوان مجموعه ای هماهنگ از هنجارها و ارزشهایی است که لزوماً ثابت نمیباشد و تنوعی از ارزشها و امکان گزینش در آن وجود دارد.

الف) نقش ارزشها و فرهنگ در توسعه اقتصادی_ ادامه:**□ ارتباط تفکر علمی یک جامعه با توسعه اقتصادی**

- یکی از خصوصیات مساعد توسعه در جایگاه فرهنگی، **نگرش علمی به پدیده هاست**. در حقیقت تفکر علمی را میتوان بعنوان منبع و منشأ اصلی پیشرفت و تکامل انسان دانست.
- **تفکر علمی چیست؟**
- اگر تفکری با روش و شیوه خاصی که «**روش علمی**» نامیده میشود همراه باشد، آن تفکر را «**تفکر علمی**» می گویند.
- در تفکر علمی، کلیه نظریه ها بر مبنای دو عامل **1- فلسفه** (شامل معرفت شناسی، هستی شناسی و انسان شناسی)؛ و **2- روش شناسی** و چارچوب (متدولوژی) معینی ارائه میشود.
- تفکر علمی دارای **خصوصیات مهمی** نظیر: (1) تجریدی و مخلوق ذهن، (2) تعقلی و استدلالی، (3) تحلیلی و کشف روابط، (4) تالیفی، (5) تجربی و قابل آزمایش، (6) قانون یاب، (7) تبیینی (توصیفی و علی)، (8) غیرمغرضانه، (9) قابلیت کمی شدن، (10) دقت، (11) تناقضی و ... می باشد.

الف) نقش ارزشها و فرهنگ در توسعه اقتصادی_ ادامه:

□ ارتباط تفکر علمی یک جامعه با توسعه اقتصادی_ ادامه

- لذا رواج تفکر و بینش علمی در بین عموم مردم تاثیر بسزایی در پیشبرد توسعه کشورها دارد. در واقع میتوان **انقلاب فکری** را یکی از مولفه های فرهنگی **مقدمه انقلاب صنعتی**، کشاورزی، تکنولوژیک دانست که در تعامل با یکدیگرند.
- راهبری منطقی توسعه نیاز به **ابزارهای تفکر علمی** دارد که مهمترین آنها عبارتند از: عقلانیت، برنامه ریزی برای توسعه، تمایل و تلاش برای بالابردن کارایی، حرکت و تلاش برای بالابردن سطح زندگی، برابری اجتماعی و اقتصادی، بهبود نهادها و گرایشها، تحکیم و انسجام ملی، استقلال ملی، دموکراسی سیاسی، و نظم و انضباط اجتماعی.

ب) نهادها و نقش آنها در توسعه اقتصادی:

- هر نهاد اجتماعی از یک **مفهوم** و یک **کالبد** تشکیل می شود. مقصود از کالبد، عامل مادی است که سبب تجلی آن مفهوم به صورتی خاص می شود. **مالکیت**، **خانواده**، و **مذهب** از نهادهای اولیه هر جامعه انسانی هستند.
- نهادها یکباره به وجود نمی آیند، بلکه **ریشه آنها** به تدریج در جامعه گسترده میشود و تکامل می یابد.
- برخی نهادها بر **مبنای قانون** به وجود آمده اند. اکثر این نهادها فقط به مراحل عالی تمدن بشری اختصاص دارند و **محصول نقد و ابداع منطقی** اند. (مثلاً بانک یک نهاد اعتباری است که ریشه آن را میتوان در تاریخ گذشته مشاهده کرد. رسم و رویه اعطای اعتبار در جوامع بشری بتدریج تکامل پیدا کرده و سرانجام تحت تاثیر فکر و تجربه، سبب پیدایش بانک بر مبنای قانون بشری شده است.)

ب) نهادها و نقش آنها در توسعه اقتصادی_ ادامه:

- **تعریف نهاد:** مجموعه ای از قواعد رفتاری تدوین شده توسط بشر و حاکم بر اشکال کنش های متقابل بشری اند (Lin and Nugent, 1995).
- نهادهایی که فعالیت های اقتصادی را در یک جامعه سازمان می دهند، **نقشی کلیدی** در آفرینش توسعه و تعالی پویای آن جامعه دارند.
- نهادها در یک تفسیر عام **شامل:** ارزش های تثبیت شده، قواعد رفتاری، هنجارهای مقبول، سیاستها و شرکت ها می شوند.
- نهادها از جنبه های مختلفی **محرک توسعه** هستند نظیر: حمایتی که از کوشش و تلاش افراد میکنند، فرصتهایی که برای شکلگیری تخصصها به وجود می آورند، شرایطی که برای بهره برداری از فرصت های ویژه پدید می آورند، آزادی عملی که برای مانور و ظهور خلاقیتها جایز می شمارند و...

ب) نهادها و نقش آنها در توسعه اقتصادی_ ادامه:

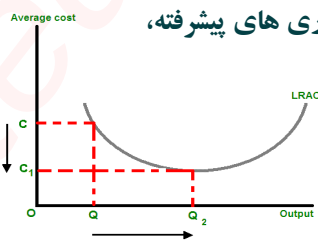
- **تعریف نظام نهادی:** معمولاً هرگاه چند نهاد متجانس به یکدیگر پیوند میخورند، یک نظام نهادی به وجود می آورند.
- در جوامع جدید، نظام اقتصادی **ترکیبی** از نهادهای اقتصادی گوناگون نظیر نهاد تولید، نهاد داد و ستد، نهاد بانکداری و نظایر آنهاست.
- دامنه و گستردگی حوزه فعالیت و شمول نهادها، عام از **نهادهای بازاری** (نظیر قراردادها، بازار عوامل، بازار پول، بازار اعتبارات و بازار کالا) و **نهادهای غیربازاری** (نظیر اجتماعات و اتحادیه ها) به **درجه پیشرفت اقتصادی** و **پیچیدگی** نظام اقتصادی-سیاسی و اجتماعی بستگی دارد.

ب) نهادها و نقش آنها در توسعه اقتصادی_ ادامه:**□ کاربرد نهادها در توسعه اقتصادی**

- اصلی ترین کاربرد نهادها در توسعه اقتصادی کشورها، «اقتصادی کردن» (Economize) واحدها و فرایندها می باشد.
- مهمترین موضوعات خلق و یا بهره برداری از فرصت ها و امکانات نهادها عبارتند از: (1) صرفه های اقتصادی ناشی از مقیاس (Economies of scale)، (2) تخصص گرایی (Specialization)، (3) صرفه های خارجی (External economies)، (4) فراهم آوردن اطلاعات، (5) ریسک و عدم اطمینان، (6) حقوق مالکیت، و (7) ملی گرایی.

ب) نهادها و نقش آنها در توسعه اقتصادی_ ادامه:**□ کاربرد نهادها در توسعه اقتصادی_ ادامه****1) صرفه های اقتصادی ناشی از مقیاس**

- به معنای کسب مزیت کاهش هزینه متوسط هر واحد در اثر افزایش حجم تولید می باشد.
- صرفه اقتصادی در مقیاس وسیع به تمامی فرایندهای تأمین، تولید، توزیع و ارائه خدمات تجاری قابل تعمیم می باشد.

➤ عمده روش های این کار عبارتند از: دستیابی به فناوری های پیشرفته،

بهره گیری از نیروی انسانی متخصص، ایجاد هسته های

تحقیقاتی جهت عملیاتی کردن فناوری و تکامل

خود اتکا خصوصاً در سطح SME

ب) نهادها و نقش آنها در توسعه اقتصادی_ ادامه:

□ کاربرد نهادها در توسعه اقتصادی_ ادامه

2) تخصص گرایی

- باوجود اینکه علم مدیریت با نظریه تخصص گرایی و تقسیم کار آدام اسمیت در بیش از دو قرن پیش شروع شده و تا کنون هزاران رشته تخصصی شکل گرفته است، اما کشورهای در حال توسعه همچنان به طور کامل این نظریه را اجرا نمیکنند.
- مهمترین دلایل این موضوع عبارتند از: 1) کوچک بودن مقیاس فعالیت ها و عدم توجه اقتصادی تقسیم کار، 2) ضرورت پرداخت هزینه برای ایجاد پایه های تحقیقاتی و مطالعاتی تقسیم کار.
- لذا ایجاد ترتیبات نهادی ویژه و تغییر نهادهای موجود به سمت تخصص گرایی، ضرورتی اجتناب ناپذیر در نوین سازی اقتصادی به شمار می رود.

ب) نهادها و نقش آنها در توسعه اقتصادی_ ادامه:

□ کاربرد نهادها در توسعه اقتصادی_ ادامه

3) صرفه های خارجی

- به معنای منافع خارج از مورد و حوزه یک فعالیت معین می باشد.
- برای مثال: احداث یک جاده ترانزیت، از سویی بر ارزش زمینهای اطراف می افزاید، و از سوی دیگر با ایجاد آلودگی هوا و صوتی برای ساکنین مسیر جاده مشکل ایجاد می کند.
- نهادهای بازار آزاد عمدتاً قابلیت استحصال و بهره گیری بهینه از صرفه های خارجی را ندارند، در صورتیکه نظریه های مختلف توسعه اقتصادی، به ضرورت برنامه ریزی جامع برای آن تاکید کرده اند.
- لذا وجود ترتیبات نهادی خاصی ضروری است تا بتواند صرفه های خارجی را به حوزه داخلی فعالیت ها انتقال دهد و به طور کلی فاصله میان هزینه ها و منافع شخصی را با هزینه ها و منافع عمومی به کمترین مقدار ممکن برساند. (مانند بازاریابی دولت و منافع مقلدان)

ب) نهادها و نقش آنها در توسعه اقتصادی_ ادامه:

□ کاربرد نهادها در توسعه اقتصادی_ ادامه

4) فراهم آوردن اطلاعات

- در نظام کنونی اقتصاد جهان، اطلاعات مهمترین ابزار کارایی بوده و نقص و عدم کفایت آن موجب نارسایی هایی در عملکرد بازار و دیگر سازوکارهای اقتصادی میشود.
- راه حل نهادی آن، ترتیباتی است که بتواند عدم تقارن اطلاعاتی را کاهش داده، و امکان توزیع متناسب اطلاعات را در میان تمامی عاملان و ذینفعان در یک فعالیت اقتصادی قرار دهد.
- به این دلیل که تهیه و به روزرسانی نظام اطلاعاتی در فعالیتهای تولیدی، تجاری، تحقیقاتی مستلزم صرف هزینه های بالاست و دسترسی به آن نیز ماهیت عمومی دارد، ترتیبات نهادی ویژه ای باید برای آن ایجاد شود.

ب) نهادها و نقش آنها در توسعه اقتصادی_ ادامه:

□ کاربرد نهادها در توسعه اقتصادی_ ادامه

5) ریسک و عدم اطمینان

- در کشورهای درحال توسعه، منابع ریسک نسبتاً زیاد و متنوع است (نظیر عدم ثبات در سیاستهای اقتصادی، فقدان خط مشی معین تولیدی و تجاری، عدم ثبات مدیریتی و نااطمینانی از آینده و نارسایی اطلاعاتی)، در عین حال نهادهایی که به نحوی ریسک را کاهش دهند (مانند بیمه ها و موسسات مالی) اندک و کم توان هستند.
- این موضوع باعث «ریسک گریزی» که از ویژگی های اقتصاد بسته و شبه سنتی است، میشود و تجارت برای کشف و بهره گیری از فرصت های سودآور جدید را کاهش می دهد.
- لذا باید ترتیبات نهادی ویژه ای ایجاد شود تا ضریب ریسک کاهش یافته، رفتار ریسک پذیری توسعه یابد و در نتیجه یک گام بزرگ در جهت کاهش هزینه فعالیتهای اقتصادی و توسعه دامنه آنها برداشته شود.

(ب) نهادها و نقش آنها در توسعه اقتصادی_ ادامه:

□ کاربرد نهادها در توسعه اقتصادی_ ادامه

(6) حقوق مالکیت

- توسعه اقتصادی مستقیماً به کمیت و کیفیت ذخایر و انباشت **منابع مولد** (منابع فیزیکی و انسانی) وابسته است و تلاش افراد در نگهداری، بهبود و انباشت این ذخایر تابع **تامین و تضمین** «حقوق مالکیت» آنهاست.
- حقوق مالکیت در کشورهای مدرن جزء **حقوق اکتسابی** و حمایت از آن وظیفه دولت است.
- **منبع اکتساب** حقوق مالکیت عبارتند از: **(1)** تملک (ویا تصرف)، **(2)** دستیابی (مانند حق دستیابی به یک معدن و یا ماحصل کار یک کارگر)، **(3)** تجویز (مانند در تصرف داشتن یک دارایی برای مدتی معین، سرقفلی)، **(4)** توالی وارث، **(5)** انتقال داوطلبانه یک حق یا دارایی.

(ب) نهادها و نقش آنها در توسعه اقتصادی_ ادامه:

□ کاربرد نهادها در توسعه اقتصادی_ ادامه

(7) ملی گرایی

- ملی گرایی (ناسیونالیزم) به مفهوم **تعلق به یک اجتماع بزرگ** که مافوق جمع خانوادگی، محله و شهر است، و به زمان نسبتاً زیادی نیاز دارد، ولی آنگاه که شکل گرفت همبستگی میان اعضای یک اجتماع را نیرومند می کند.
- ملی گرایی از قرون وسطی گسترش یافت و **موجب آزادی** کشورهای تحت ستم شد، اما در برخی موارد **شکل افراطی** پیدا کرد و به نیرویی برای نابودی کشورهای ضعیف تر تبدیل شد.
- لذا ملی گرایی دارای دو وجهه است: **(1) عشق** به وطن خود، و **(2) نفرت** از دیگر کشورها؛ که اولی شایسته است و دومی ناپسند است.

فصل 5:

دیدگاه ها و الگوهای مهم توسعه اقتصادی

مقدمه:

- هر جامعه ای باید به آن میزان از صلاحیت و توانایی برسد که بتواند مشکلات و علل عدم توفیقات خود را به دقت ریشه یابی و با **درایت و تدبیر و برنامه ریزی اصولی** آن را برطرف نماید.
- از این رو الگوی توسعه یک کشور نمیتواند وارداتی، تقلیدی و یا تحمیلی باشد. بلکه این الگو باید در داخل هر کشور و بر اساس شرایط و **داده های بومی، تعاملات، مقتضیات و زیربناهای** آن کشور طراحی و به اجرا در بیاید.

مقدمه_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

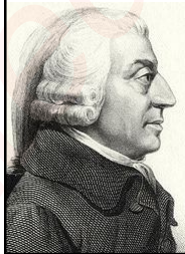
- کشورهای در حال توسعه میتوانند از تجربیات و الگوهای اقتصادی کشورهای توسعه یافته برای **برنامه ریزی های بومی خود** استفاده نمایند.
- لذا در این فصل نقطه نظرات و دیدگاه های ارائه شده توسط صاحب نظران اقتصادی **مکاتب کلاسیک و نئوکلاسیک** معرفی شده است.

تئوری توسعه اقتصادی آدام اسمیت:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- آدام اسمیت (Adam Smith: 1723-1790) متولد شهر کِر کالدی اسکاتلند و تحصیل کرده دانشگاه آکسفورد انگلستان است. دیدگاه های وی اندیشه و روند توسعه اقتصادی و صاحب نظران آینده را متأثر ساخته و مشهور به **پدر علم اقتصاد مدرن و بنیان گذار مکتب کلاسیک** است.
- مهمترین اثر وی در زمینه توسعه اقتصادی، کتاب **«تحقیق درباره طبیعت و علل ثروت ملل»** (Wealth of the Nations, 1779) است.

تئوری توسعه اقتصادی آدم اسمیت_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

➤ آدم اسمیت **علل افزایش ثروت ملل** یا به تعبیر امروزی، **علل توسعه اقتصادی** را به شرح زیر می داند:

1. قوانین طبیعی
2. تقسیم کار
3. انباشت سرمایه
4. تجارت داخلی و خارجی
5. افزایش جمعیت انسانی

تئوری توسعه اقتصادی آدم اسمیت_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

1. قوانین طبیعی

- آدم اسمیت معتقد است «قوانین طبیعی» در **جریان فعالیت های اقتصادی** حاکم است. (نظیر قانون تعادل عرضه و تقاضا)
- وی معتقد است: «نفع شخصی در **شرایط رقابت** به طور طبیعی باعث ثروتمند شدن جامعه (افزایش تولید) میشود. یعنی نفع شخصی در شرایط رقابت کامل، به نفع اجتماعی تبدیل می شود.»
- **مثلاً** این خیرخواهی قصاب و نانوا نیست که شام شب ما را آماده میکنند، بلکه این تعقیب نفع شخصی آنهاست که چنین کاری میکنند. لذا هر فردی پیگیر نفع شخصی خود باشد، در نهایت تمام مایحتاج جامعه فراهم می شود و جامعه ثروتمند می شود.

تئوری توسعه اقتصادی آدام اسمیت_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

2. تقسیم کار

➤ «تقسیم کار» یعنی تولید هر کالا را به **مراحل** تقسیم کنیم و هر مرحله را به یک فرد واگذار نماییم. تقسیم کار ناشی از اشتیاق طبیعی انسان به **مبادله** است.

➤ آدام اسمیت برای توضیح مفهوم تقسیم کار، **مثال سنجاق سازی** را میزند: «هر کارگر به تنهایی روزانه حداکثر 20 سنجاق تولید میکند. اما اگر تولید سنجاق را به 18 مرحله شامل 1. تولید سیم 2. بیرون آوردن سیم 3. صاف کردن سیم 4. بریدن سیم 5. تیز کردن نوک سیم 6. تهیه ورق برای ته سنجاق و... تقسیم نماییم، 18 کارگر میتوانند 18 برابر یک کارگر (تعداد 4800 بجای 360 سنجاق) تولید کنند.»

تئوری توسعه اقتصادی آدام اسمیت_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

3. انباشت سرمایه

➤ «انباشت سرمایه» یعنی افزایش خالص در **موجودی سرمایه** یک کشور. وی معتقد است به علت وجود نفع شخصی، افراد به خاطر آینده نگری و محتاط بودن، به طور طبیعی مقداری از درآمد خود را **پس انداز** میکنند که این پس اندازها در دوره های بعدی **سرمایه گذاری** می شود، و افزایش سرمایه گذاری موجب **انباشت سرمایه** کشور و تولید بیشتر میشود.

➤ آدام اسمیت معتقد است **سرمایه داران** و **زمین داران** (در کشاورزی) عامل موثری در توسعه اقتصادی هستند، چراکه فقط این دو طبقه اجتماعی میتوانند پس انداز داشته باشند و عامل افزایش انباشت سرمایه کشور شوند. زیرا کارگران در سطح معیشت زندگی دستمزد دریافت می کنند.

تئوری توسعه اقتصادی آدام اسمیت_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

4. تجارت داخلی و خارجی

- تقسیم کار در نوع ساده خود بین افراد صورت میپذیرد. اما **انواع دیگر آن** تقسیم کار بین شهر و روستا، بین مناطق یک کشور، بین بخشهای مختلف اقتصادی، و بین کشورهای مختلف جهان است.
- در **تجارت داخلی**، مزیت نسبی روستاها در تولیدات کشاورزی و مواد غذایی شهرنشینان، و مزیت نسبی شهر در تولید مواد صنعتی و مایحتاج روستاییان است.
- در **تجارت خارجی**، مزیت نسبی کشورها در تولید ارزان تر یک کالا است که در رابطه مبادله بین کالاها و خدمات تعیین می شود.

تئوری توسعه اقتصادی آدام اسمیت_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

5. افزایش جمعیت انسانی

- آدام اسمیت جمعیت را **نیروی کار** بالقوه تلقی می کند، بنابراین با افزایش جمعیت یک کشور موافق است و آن را یکی از عوامل توسعه اقتصادی می داند.
- وی میگوید: کارفرمایان باید دستمزدها را به **بیش از سطح حداقل معیشت** افزایش دهند، تا کارگران تشویق شوند ازدواج کنند، تا جمعیت افزایش یابد، تا عرضه نیروی کار افزایش یابد، تا مصرف افزایش یابد، تا سود کارفرمایان افزایش یابد، تا سرمایه گذاری و تولید بیشتر شود.

تئوری توسعه اقتصادی آدام اسمیت - ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

□ انتقادات وارد بر تئوری آدام اسمیت:

- با وجود نکات مثبتی که میتوان از تئوری آدام اسمیت برداشت کرد، اما **انتقادات مهمی** نیز بر این دیدگاه وارد است که برخی از آنها عبارتند از:
 - ✓ **پس انداز یک جانبه نگر:** در جوامع مدرن امروزی پس اندازها توسط کلیه کسب کنندگان میتوانند انجام شود نه فقط سرمایه داران و زمین داران.
 - ✓ **زبان اقتصادهای کوچک در تجارت بین المللی:** شرایط رقابت کامل در بازارهای بین المللی فقط به سود اقتصادهای بزرگ است.
 - ✓ **اشتباه اشتغال کامل:** فرض مدل توسعه اسمیت اشتغال کامل در یک کشور است که این موضوع امروزه وجود ندارد.
 - ✓ **ایستا بودن مدل:** مدل توسعه اسمیت روند رشد اقتصادی در یک دوره زمانی طولانی مدت را نشان نمی دهد.

تئوری توسعه اقتصادی دیوید ریکاردو:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- دیوید ریکاردو (David Ricardo: 1772-1823) متولد شهر لندن انگلستان و از جمله پیشگامان علم اقتصاد و **اقتصاددان مکتب کلاسیک** می باشد.
- مهمترین اثر وی در زمینه توسعه اقتصادی، کتاب **«اصول اقتصاد سیاسی و مالیات قابل استخراج، 1817 م»** است.
- دیوید ریکاردو در اندیشه اقتصادی خود به توسعه مکتب کلاسیک بنیانگذاری شده توسط اسمیت پرداخت.

تئوری توسعه اقتصادی دیوید ریکاردو _ ادامه:

- درحالیکه اسمیت روی مساله «تولید» تاکید می ورزید، ریکاردو بر مبحث **«توزیع درآمد»** متمرکز گردید و بعداً نئوکلاسیک ها (شاگردان وی) بر «کار آیی» متمرکز شدند.
- وی معتقد است در اقتصاد سه عامل اصلی تولید شامل **زمین، نیروی کار** و **سرمایه** وجود دارد. در قبال استفاده از زمین «اجاره بها»، در قبال استفاده از نیروی کار «دستمزد»، و در قبال استفاده از سرمایه «سود» پرداخت میشود.
- **دو نظریه معروف** دیوید ریکاردو در زمینه توسعه اقتصادی عبارتند از:
 1. قانون بازده نهایی نزولی، و 2. مزیت نسبی.

تئوری توسعه اقتصادی دیوید ریکاردو _ ادامه:

1. قانون بازده نهایی نزولی

- به اعتقاد ریکاردو، همزمان با رشد اقتصادی و جمعیتی، به دلیل افزایش نیاز به مواد غذایی و محصولات کشاورزی، کشاورزان مجبور خواهند شد **زمین های دارای بهره وری پایین تر را نیز زیر کشت ببرند** (بعد از زمین های درجه یک که در آغاز زیر کشت میروند، زمین های درجه دو و درجه سه مورد استفاده قرار میگیرند).
- از آنجاییکه بهره وری زمین های درجه 2، 3 و 4 کمتر از زمینهای درجه 1 است، **هزینه تولید در آنان افزایش** مییابد. در نتیجه **قیمت مواد غذایی افزایش یافته** و بالتبع سود بادآورده ای (رانت) نصیب صاحبان زمین های درجه 1 میگردد.

تئوری توسعه اقتصادی دیوید ریکاردو _ ادامه:

1. قانون بازده نهایی نزولی_ ادامه

- مقدار این رانت دریافتی توسط صاحبان زمین، همگام با رشد جمعیت افزایش یافته و باعث **کاهش درآمد کل جامعه** (در دسترس کارگران و مهمتر از آن سود سرمایه گذاران) می شود.
- نهایتاً اقتصاد به یک **وضعیت ایستا یا سکون** (stationary state) میرسد که در آن، کارگران صرفاً دستمزدهایی در سطح حداقل معیشت دریافت میکنند.
- به اعتقاد او، رشد اقتصادی در یک جامعه سرمایه داری در سایه **وجود مواد غذایی ارزان قیمت** (که به معنی پایین تر بودن دستمزدهای کارگران صنعتی و بالاتر رفتن سودهای سرمایه داران است) و در نتیجه **افزایش** امکان انباشت سرمایه در صنعت، تولید **بیشتر** و در نهایت **افزایش** درآمدهای اقتصادی کل، تحقق می یابد.

تئوری توسعه اقتصادی دیوید ریکاردو _ ادامه:

2. مزیت نسبی

- براساس این نظریه، مبادله آزاد مابین کشورها، باعث افزایش مقدار **تولیدات** (محصول) **جهانی** میشود.
- اگر هر کشوری به تولید کالاهایی روی آورد که توانایی تولید آنها را با **هزینه نسبی کمتری** (در مقایسه با دیگر شرکا و رقبای تجاری خود) دارد، در این صورت، کشور مفروض قادر خواهد بود، مقداری از کالاهایی را که با هزینه کمتری تولید میکند با کالاهای دیگری که ملتهای دیگر قادر به تولید ارزانتر آنها هستند، **مبادله** نماید.
- در پایان یک دوره زمانی، ملتها در خواهند یافت که امکانات مصرف آنها، در اثر **تجارت و تخصصی شدن**، نسبت به زمانی که همه کالاهای مورد نیاز خود را در داخل کشورهایشان تولید می کرده اند، افزایش یافته است.

تئوری توسعه اقتصادی دیوید ریکاردو _ ادامه:

2. مزیت نسبی _ ادامه

- به همین خاطر، اقتصاددانان، **تجارت آزاد جهانی** را مطلوب میدانند؛ چون باعث افزایش تولید ناخالص ملی کشورها و بالتبع افزایش رفاه ملتها خواهد شد.
- ریکاردو به کمک مفهوم «**هزینه - فرصت**» نشان داد که نباید کشورها (بنابر اعتقاد اقتصاددانان گذشته) صرفاً بر تولید کالاهایی که در آنها **دارای مزیت مطلق** (در مقابل دیگر کشورها) هستند، متمرکز شوند، بلکه در داخل کشور نیز باید با در نظر گرفتن هزینه جایگزینی یک کالا با کالای دیگر، بر مبنای مزیت نسبی (مقایسه ای) عمل کرد.

تئوری توسعه اقتصادی دیوید ریکاردو _ ادامه:

□ انتقادات وارد بر تئوری دیوید ریکاردو:

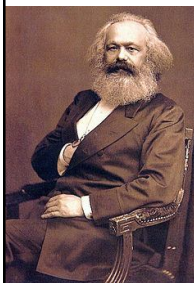
- با وجود نکات مثبتی که میتوان از تئوری ریکاردو برداشت کرد، اما **انتقادات مهمی** نیز بر این دیدگاه وارد است که برخی از آنها عبارتند از:
 - ✓ **اقتصاد یک بخشی و تک محصولی:** در این تئوری بخشهای صنعت و خدمات لحاظ نشده و تنها محصول ذرت مبنای قرار گرفته است.
 - ✓ **ثابت بودن تاثیر تکنولوژی:** پیشرفت تکنولوژی از عوامل موثر بر توسعه اقتصادی است و امروزه تاثیر آن متغیر میباشد.
 - ✓ **مدل توزیع درآمد:** مدل توسعه یکجانبه نگر با تاکید بر توزیع درآمد است.
 - ✓ **عدم جانشینی عوامل تولید:** فرض این مدل بر عدم جانشینی عوامل تولید (زمین، نیروی کار، سرمایه) است که امروزه خلاف آن ثابت شده است.

تئوری توسعه اقتصادی کارل مارکس:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- کارل مارکس (Karel Heinrich Marx: 1818-1883) متولد شهر ترو آلمان و از جمله **جامعه شناسان و اقتصاددان برجسته مکتب سوسیالیسم** می باشد که بزرگترین منتقد نظام سرمایه داری است.
- مهمترین اثر وی در زمینه توسعه اقتصادی، کتاب **«سرمایه»** (Capital, 1867) می باشد.

- مارکس معتقد بود نظام سرمایه داری و اقتصاد آزاد **محکوم به شکست** است و انتقادات علمی زیادی را به آن وارد کرده است.

تئوری توسعه اقتصادی کارل مارکس_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- مارکس توسعه اقتصادی را با دیدی **اجتماعی- تاریخی** مورد تجزیه و تحلیل قرار می دهد. دیدگاههای اقتصادی مارکس بر **چهار قانون** ذیل استوار است:
 1. قانون عمومی تراکم سرمایه داری
 2. قانون روند نزولی نرخ سود
 3. قانون تمرکز فزاینده سرمایه
 4. قانون افزایش فقر و تنگدستی
- مارکس معتقد است عملکرد همزمان چهار قانون فوق به گونه ای است که پس از گذشت یک دوره پیشرفت و توسعه نظام سرمایه داری، **زمان فروپاشی** نظام مذکور فرا می رسد.

تئوری توسعه اقتصادی کارل مارکس_ ادامه:

1. قانون عمومی تراکم سرمایه‌داری

- فرایند تولید را باید به مثابه یک **مجموعه پیوسته** در نظر گرفت که به طور مداوم **تولید جدیدی** می‌آفریند. **ارزش مازاد**، دارایی سرمایه‌دار است که از آن برای گسترش تولید استفاده می‌کند.
- در روند تراکم سرمایه، زمانی فرا می‌رسد که **بهره‌وری کار** به قدرتمندترین اهرم تراکم ثروت مبدل می‌شود؛ در نتیجه تولید بالا رفته، قیمت تمام شده **برای سرمایه‌دار پایین** می‌آید.
- توسعه سرمایه‌داری تنها زمانی میسر است که کاهش نسبی در **نسبت قیمت متغیر به ثابت** همراه با **افزایش سرمایه** انجام گیرد.

تئوری توسعه اقتصادی کارل مارکس_ ادامه:

2. قانون روند نزولی نرخ سود

- مارکس از نظریه ارزش اضافی، قانون نزولی بودن نرخ سود را نتیجه می‌گیرد که به نظر وی نقش اصلی در **فروپاشی نظام سرمایه‌داری** دارد.
- نرخ ارزش مازاد با توجه به حجم مقادیر مختلف سرمایه ثابت و در نتیجه کل سرمایه، معرف نرخ سودهای متفاوتی است. با فرض ثابت بودن نرخ ارزش مازاد (درجه ثابت استثمار نیروی کار)، **رشد میزان سرمایه ثابت**، سبب نزولی شدن نرخ سود می‌شود.
- اگر همچنین فرض کنیم که این تغییرات تدریجی در ترکیب سرمایه، کم و بیش در کلیه فعالیت‌های تولیدی و یا اکثریت مهم آن‌ها صورت می‌گیرد، می‌توانیم نتیجه بگیریم که این **تغییرات ارگانیک** بخش ثابت سرمایه (ماشین آلات) نسبت به بخش متغیر آن (حقوق کارگران) ضرورتاً به **کاهش تدریجی میانگین نرخ سود** خواهد انجامید. عواملی چون پیشرفت فناوری، اختراعات و نوآوری‌ها اثر معکوسی بر روند نزولی نرخ سود دارند.

تئوری توسعه اقتصادی کارل مارکس_ ادامه:

3. قانون تمرکز فزاینده سرمایه

- مبارزه و رقابت بین سرمایه‌داران با **کاهش قیمت‌ها** شروع می‌گردد و کاهش قیمت‌ها با فرض ثابت ماندن سایر شرایط، بستگی به **بازدهی نیروی کار** دارد، که این خود به **مقیاس تولید** بستگی دارد.
- بنابراین سرمایه‌های بزرگ‌تر، سرمایه‌های کوچک‌تر را **مغلوب** خواهند کرد.

تئوری توسعه اقتصادی کارل مارکس_ ادامه:

4. قانون افزایش فقر و تنگدستی

- افزایش ثروت و درآمد موجب افزایش جمعیت می‌گردد و این پدیده خود، زاینده سیستم سرمایه‌داری است. نتیجه این تغییرات آن است که جمعیت **کارگران بیکار** هر روز افزایش می‌یابد.
- رشد سرمایه‌داری به همراه خود، گسترش فقر را برای **طبقه کارگر** به ارمغان می‌آورد و دستمزدها روز به روز به **سطح حداقل معیشت** نزدیکتر می‌گردد. از همین رو مارکس «مالکیت خصوصی» را که اولین مشخصه نظام سرمایه داری است، در هر سطحی **باعث ایجاد فقر و استثمار** می‌داند.
- در نهایت این امر موجب **مبارزه طبقاتی** کارگران علیه نظام سرمایه داری میشود و این نظام از هم می‌پاشد و جامعه وارد **مرحله جدید تاریخی** میشود.

تئوری توسعه اقتصادی کارل مارکس_ ادامه:

□ نظام اقتصادی سوسیالیسم:

- نقطه عطف نظریه مارکس، **تبدیل** مرحله فروپاشی نظام سرمایه داری به مرحله ایجاد نظام سوسیالیسم است.
- از نظر مارکس، مرحله تاریخی سوسیالیسم دارای **دو خصیصه** زیر است:
 - 1- بی طبقه شدن جامعه هنوز محقق نشده است، ولی **کارگران طبقه مسلط جامعه** خواهند بود.
 - 2- شعار محوری این مرحله تاریخی این است: «هر کس به اندازه **توانش** کار می کند و به اندازه **کارش** دریافت می کند.»

تئوری توسعه اقتصادی کارل مارکس_ ادامه:

□ جامعه ایده آل مارکس: جامعه کمونیسم:

- مارکس معتقد است پس از تکامل جامعه سوسیالیستی، جامعه پیشرفته تری با نام کمونیسم شکل می گیرد. این جامعه دارای **دو خصیصه** زیر است:
 - 1- در این مرحله «طبقه اجتماعی» به طور کامل از بین می رود.
 - 2- شعار محوری این مرحله تاریخی عبارتست از: «هر کس به اندازه **توانش** کار میکند و به اندازه **نیازش** دریافت می کند.»
- به نظر مارکس در این مرحله بشر به حدی از رشد و تعالی فکری می رسد که همه افراد جامعه در همه چیز **شریکند** و هیچ **اختلاف طبقاتی** و نژادی بین آنها وجود ندارد. در این مرحله تاریخی، هیچ **تضادی** وجود ندارد.

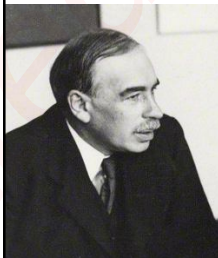
تئوری توسعه اقتصادی کارل مارکس_ ادامه:

□ انتقادات وارد بر تئوری کارل مارکس:

- با وجود نکات مثبتی که میتوان از تئوری مارکس برداشت کرد و موجب اصلاحاتی در نظام سرمایه داری شد، اما **انتقادات مهمی** نیز بر این دیدگاه وارد است که برخی از آنها عبارتند از:
 - ✓ در تجربه تاریخی، کشورهایی که به مرحله سوسیالیسم رسیدند، هیچکدام از مرحله سرمایه داری **عبور نکرده بودند** و کشورهایی که به اوج نظام سرمایه داری رسیدند، وارد مرحله سوسیالیسم **نشدند**.
 - ✓ مارکس **انعطاف پذیری ممکن** در جامعه سرمایه داری را درک نکرد.
 - ✓ دکتر علی شریعتی در کتاب «به سر عقل آمدن سرمایه داری» در این زمینه میگوید: «نظام سرمایه داری با استفاده از نظریه مارکس، **پادزهر** انقلاب سوسیالیستی را با **دادن امکانات مختصری** به طبقه کارگر ایجاد کرد.»

تئوری توسعه اقتصادی جان کینز:

- جان مینارد کینز (John Maynard Keynes: 1883-1946) متولد شهر کمبریج انگلستان و بنیانگذار **اقتصاد سیاسی (کلان)** است.
- مهمترین اثر وی در زمینه توسعه اقتصادی، کتاب «**نظریه عمومی، اشتغال، بهره و پول**» (The General Theory of Employment, Interest and Money, 1936) میباشد.
- وی پس از بن بست رسیدن نظام سرمایه داری **آدام اسمیت** و انتقادات مارکس، **برای حل آن** نسخه نوشت.
- کینز به حل مشکلات تئوری های کلاسیک توسعه اقتصادی پرداخت و باعث شد **نظام سرمایه داری محض** (متکی بر نفع شخصی و رقابت) **اصلاح** شود.

تئوری توسعه اقتصادی جان کینز_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- کینز طرفدار **تقاضا** میباید و معتقد است باید میل نهایی به پس انداز کم شود و **میل نهایی** به مصرف **افزایش** یابد تا از طریق ضریب افزایش تولید، طرف تقاضا را تحت تاثیر قرار دهد.
- کینز برخلاف نظریات اقتصاد کلاسیک، **منتقد رویکرد «اقتصاد آزاد»** بود. وی این نظریه را که جامعه در حالت تعادل به اشتغال کامل می‌رسد **رد کرد** و اعتقاد داشت که «سطح اشتغال» با میزان تولید، و «میزان تولید» با میزان «تقاضای موثر» (یعنی میزان خرید کالاها و خدمات) ارتباط مستقیم دارد.
- بنابراین وی معتقد بود که برای کاهش بیکاری، دولت می‌بایست **اشتغال ایجاد نماید**؛ هر چند که این اشتغال غیرمولد باشد.

تئوری توسعه اقتصادی جان کینز_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- به نظر کینز، میزان **اشتغال** به میزان **تقاضای موثر** در جامعه بستگی دارد. زیرا با افزایش تقاضای موثر، قیمت‌ها افزایش می‌یابد، عرضه کنندگان برای پاسخگویی به تقاضا، عرضه خود را افزایش می‌دهند، افزایش تولید نیاز به عوامل تولید از جمله نیروی کار دارد.
- کینز در نظریه خود **شرایط زیر** را در نظر می‌گیرد:
 1. توانایی کشور برای **کنترل رشد بی رویه جمعیت**
 2. توانایی کشور برای **پیش‌گیری از جنگ**
 3. پذیرفتن پیشرفت‌های فنی و علمی و **پذیرش علم** برای حل مسائل اقتصادی
 4. **تنظیم نرخ انباشت سرمایه** از طریق تولید و مصرف. (Keynes, 1936: 373)

تئوری توسعه اقتصادی جان کینز_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- کینز ورشکستگی نظام سرمایه داری را به علت **مازاد تولید، کمبود مصرف و کاهش کارایی نهایی سرمایه** پیش بینی کرده بود و راه حل خروج از بحران و ورشکستگی را **دخالت دولت** در فعالیت های اقتصادی و **افزایش تقاضای کل** ذکر کرد.
- نظریه کینز بر اساس **مشکلات کشورهای غربی** خصوصاً انگلستان و آمریکا برای حل بحران 1932-1939 ارائه شد و نتیجه خوبی هم داشت. اما این نظریه قابل توصیه به هر کشوری با هر سازمان اقتصادی-اجتماعی نیست.

تئوری توسعه اقتصادی جان کینز_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

□ انتقادات وارد بر تئوری جان کینز:

- با وجود نکات مثبتی که میتوان از تئوری کینز برداشت کرد، اما **انتقادات مهمی** نیز بر این دیدگاه وارد است که برخی از آنها عبارتند از:
 - ✓ کینز **بیکاری را دوره ای و ناشی از کمبود تقاضای موثر** می داند، اما در کشورهای درحال گذار عمدتاً **دائمی و ناشی از کمبود سرمایه و پس انداز** است.
 - ✓ کینز **اقتصاد را بسته فرض میکند** در صورتیکه **تجارت خارجی** امروزه شرط حیات کشورهاست.
 - ✓ کینز **میل نهایی به مصرف** را عامل موثری در **افزایش تولید** می داند، اما با وجود بسیار زیاد بودن این میل در کشورهای درحال گذار، بجای **افزایش تولید و اشتغال** موجب رکود و تورم اقتصادی شده است.

فصل 6:

مقدمه ای بر الگوی ایرانی - اسلامی پیشرفت

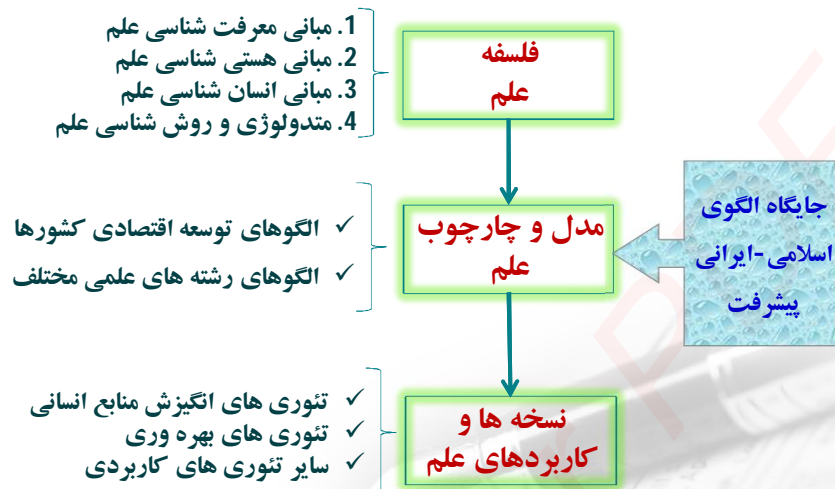
مقدمه:

- با توجه به مباحث قبلی درخصوص ضرورت طراحی مدل بومی توسعه اقتصادی کشورها متناسب با شرایط و پتانسیل های اقتصادی، فرهنگی - اجتماعی و جغرافیایی، در کشور ایران نیز مانند سایر کشورها، تفکر ارائه مدل خاص و متناسب با شرایط خودمان، از سال 1390 با تاسیس مرکز الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت مطرح گردیده است.
- هرچند سند چشم انداز 20 ساله کشور، افقی روشن را برای جامعه ایرانی به تصویر میکشد که در خور توانایی های بالقوه و شأن هویتی آن میباشد، ولی در نگاهی علمی این مهم میسر نخواهد شد مگر در پرتو الگوهای کارآمد، اثر بخش و هدایت کننده ای که ناظر بر هویت و فرهنگ ایرانی و اسلامی باشد.
- برای طراحی الگوی پیشرفت لازم است واقع نگری (مانند جهانی شدن) و آرمانگرایی (مانند کرامت انسانی و تعالی اجتماع) را توأمان در نظر گرفت.

مراحل اصلی تولید علم:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

تعریف مفاهیم الگوی اسلامی ایرانی:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- **الگو:** تصویری کلان و جامع از **یک نمونه ایده آل**، البته قابل دست یافتن - جامعه مطلوب- است. الگو باید حاوی مبانی، اهداف، راهبردها، خط مشی ها و خطوط روشن و نقشه راه باشد.
- **اسلامی:** اسلامی بودن الگو ناظر به **مبانی فلسفی توسعه** و اهداف میانی و نهایی، ارزشها و روشهاست که از منابع اسلامی (قرآن، سنت، اجماع، عقل) مایه میگیرد.
- **ایرانی:** هر ملتی بخواهد از الگوی توسعه استفاده کند، باید **ویژگی های جغرافیایی، انسانی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و فرصتها و تهدیدهای خود** را مد نظر قرار دهد، پس ایرانی بودن الگو، امری اجتناب ناپذیر است. (مصباحی مقدم، 1389: 222)

تعریف پیشرفت:

جزوه آموزشی

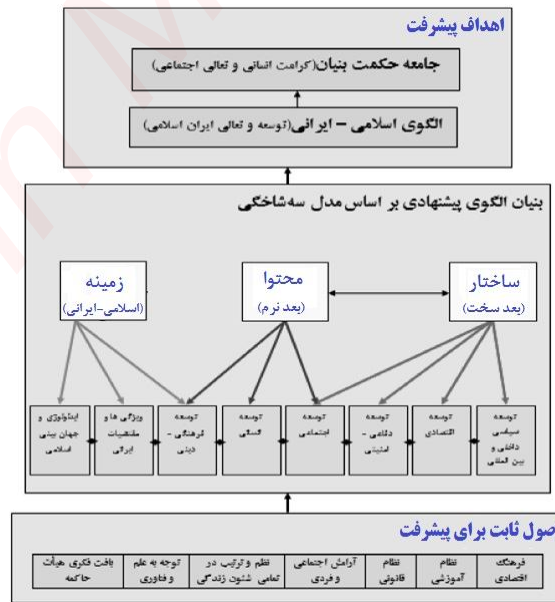
توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

- «پیشرفت» مفهوم بومی شده «توسعه» در کشور ایران تعریف شده است.
- البته «پیشرفت» علاوه بر رویکر چند بعدی موجود در توسعه، مفاهیم جدیدی را نیز در بر میگیرد که مهمترین آنها عبارتند از:
 1. «توسعه» و ابعاد آن مفهومی ایستا داشته، ولی «پیشرفت» مفهومی پویا دارد.
 2. «توسعه» به یک وضعیت مطلوب اشاره میکند، ولی «پیشرفت» به حرکت در مسیر چشم انداز اشاره میکند.

الگوی پیشنهادی اسلامی ایرانی پیشرفت:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

(منبع: فاتح راد و دیگران، 1391: 778)

اصول ثابت برای پیشرفت:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

➤ مهمترین اصول ثابت برای پیشرفت را میتوان در شکل زیر نشان داد
(سریع القلم، 1369: 88):

اصول ثابت برای پیشرفت_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

1- بافت و توانایی های فکری سازماندهی هیأت حاکم:

- اگر جامعه ای بخواهد، توسعه پیدا کند، باید انتخاب کند و تصمیم بگیرد. این انتخاب و تصمیم از سوی هیأت حاکم صورت میگیرد و وقتی هیأت حاکمه تصمیم به توسعه گرفت، از امکانات و قدرت فکری و سازماندهی خود برای تشریح حرکت، بسیج نیروها و حمایت همه جانبه استفاده میکند.
- بافت هیأت حاکمه و روحیه ی غالب بر آن، معرف اجماع نظر و یا اختلاف نظر خواهد بود. جوامعی که از نظر مادی توسعه یافته اند و یا به شدت در حال توسعه هستند، به نسبت موفقیتشان از اجماع نظر در میان جناح های گوناگون هیأت حاکمه برخوردار بوده و هستند (مانند هیئت مدیره یک شرکت).

اصول ثابت برای پیشرفت_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

2- توجه به علم و فناوری:

- **نهادی شدن علم و تفکر علمی در یک جامعه، استدلال، مطالعه، تحقیق، بحث و گفتگو، اندیشه و روحیه ی علمی را به دنبال می آورد.**
- **در جامعه علمی، انسان از ذهن گرایی مطلق و تصحیح ناپذیری به سوی عینیات، محاسبه بهبود و انتقادپذیری حرکت میکند و توسعه، با ابزار علم حاصل میشود.**
- **البته مراد از علم این است که مشاهدات، قضاوتها، اجرائیات، ارتباطات و تصمیم گیریها؛ استدلالی، عینی و منطقی باشند و حتی المقدور از اعمال نظرهای غیر تخصصی و کار سلیقه ای دور بمانند.**

اصول ثابت برای پیشرفت_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

3- نظم و ترتیب در تمام شئون زندگی:

- **اقدامات توسعه اقتصادی در یک جامعه، شدیداً به نظم و ترتیب در تمامی شئون زندگی وابسته است.**
- **ایجاد این نظم و ترتیب در زندگی فردی، گروهی، سازمانی و اجتماعی دارای اهمیت می باشد.**

اصول ثابت برای پیشرفت_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

4- آرامش اجتماعی و فردی:

- جامعه ای دارای آرامش اجتماعی است، که در تمامی سطوح آن روح **تصحیح نگری و تصحیح پذیری** نهادی شده باشد.
- مراد از آرامش اجتماعی وجود و **تداوم ارزشها و ابزارهایی** است که حرکت تکاملی و تصحیحی یک جامعه **به سوی وضع مطلوب** را میسر میکند.
- اما آرامش فردی اطمینانی است که افراد یک جامعه در **قبال موقعیت خود و موقعیت جامعه** در خود احساس میکنند.

اصول ثابت برای پیشرفت_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

5- نظام قانونی:

- به واسطه وجود یک سیستم قانونی محکم، به **ثبات مستقل و عادلانه** که حامی افراد در کسب امکانات، مالکیت، امتیازات و حقوق قانونی باشد، افراد **بیشتر روحیه کار، فعالیت و مسئولیت پذیری**، پیدا می کنند.
- وجود **عدالت و یکسان بودن تمامی افراد** در مقابل قانون، از اهمیت ویژه ای برخوردار است.

اصول ثابت برای پیشرفت_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

6- نظام آموزش:

- در اجتماعی که در آن مراکز آموزشی و پژوهشی، به تربیت کادر متخصص و علمی و ایجاد نوآوری می پردازند، توسعه اقتصادی جدید یافته، نوآوری، ابداع، نظریه پردازی و حرکت از وضع موجود به مطلوب، چه در ذهن و چه در عمل اهمیت پیدا میکند.

اصول ثابت برای پیشرفت_ ادامه:

جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

7- فرهنگ اقتصادی:

- برای رسیدن به توسعه، ایجاد فرهنگ اقتصادی در جامعه لازم است؛ این فرهنگ عناصری همچون دقت در کار، قانون پذیری، عمل در حدود اختیارات، توجه به نظم و سازماندهی و مقدم شمردن اهداف مملکتی بر اهداف گروهی و شخصی را شامل میشود.
- در جوامع توسعه یافته، کارکردن، تولید و نهایت بهره برداری از زمان و مکان، از جمله ویژگیهای فرهنگی است که به صورت نهادی در خدمت اقتصاد قرار گرفته اند.

بنیان اصلی الگو: مدل سه شاخگی

جزوه آموزشی

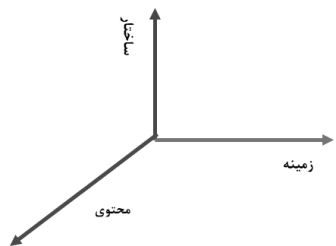
توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

➤ معرفی مدل سه شاخگی (دکتر میرزایی اهرنجانی):

➤ **ساختار:** عبارتست از هر آنچه بر تفکیک و انسجام حاکم اشاره می کند و شامل روابط نسبتاً ثابت بین ارکان و اجزای سیستم است.

➤ **محتوا:** نیز عبارتست از هر آنچه به انسان و رفتار انسانی مربوط میشود.

➤ **زمینه:** هر آن چیزی است که بر کلیت سیستم تأثیر می گذارد.

➤ **زمینه** را اسلامی-ایرانی بودن الگو در نظر گرفته که بر کلیت الگو تأثیر گذار است و آنچه به رفتار انسانی (محتوا) مربوط میشود بعد نرم مدل میباشد و در نهایت، **بخش ساختاری** مدل که بر روابط نسبتاً ثابت تأکید میکند، بعد سخت مدل میباشد.

شاخص های مهم در بنیان اصلی الگو:

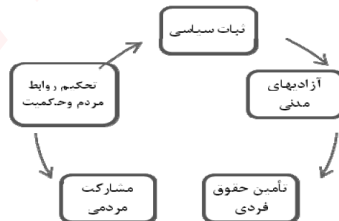
جزوه آموزشی

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

1- شاخص های توسعه سیاسی

➤ توسعه سیاسی به دو بخش **داخلی و بین المللی** تقسیم میگردد.

➤ شاخصهای توسعه سیاسی از نظر داخلی میتوان به موارد ذیل اشاره نمود:

➤ برای شاخصهای توسعه سیاسی از نظر بین الملل نیز میتوان به موارد ذیل اشاره نمود:

➤ تعامل سازنده و مؤثر با جهان براساس اصول عزت، حکمت و مصلحت.

شاخص های مهم در بنیان اصلی الگو_ ادامه:

2- شاخص های توسعه اقتصادی

- توسعه اقتصادی عبارت است از **رشد** همراه با افزایش **ظرفیتهای تولیدی** اعم از ظرفیتهای فیزیکی، انسانی و اجتماعی. در توسعه اقتصادی، **رشد کمی** تولید حاصل خواهد شد اما در کنار آن، **نهادهای اجتماعی** نیز متحول خواهند شد، نگرشها تغییر خواهد کرد، **توان بهره برداری** از منابع موجود به صورت مستمر و پویا افزایش یافته و هر روز **نوآوری** جدیدی انجام خواهد شد.
- توسعه اقتصادی دو هدف اصلی دارد: **اول**: افزایش ثروت و رفاه مردم جامعه و ریشه کنی فقر و **دوم**: ایجاد اشتغال، که هر دوی این اهداف در راستای **عدالت اجتماعی** است.

شاخص های مهم در بنیان اصلی الگو_ ادامه:

3- شاخص های توسعه دفاعی-امنیتی

- **ارتقاء توان دفاعی و امنیتی** یک کشور، برای دستیابی آن کشور به توسعه اقتصادی از اهمیت ویژه ای برخوردار است.
- شاخصهای این بخش از توسعه اقتصادی، در برگیرنده سه بعد **استقلال**، **بازدارندگی** همه جانبه و **اقتدار** می باشد.

شاخص های مهم در بنیان اصلی الگو_ ادامه:

4- شاخص های توسعه اجتماعی

- مهمترین شاخصهای توسعه اجتماعی در بنیان اصلی الگو عبارتند از:
- گسترش نظام تأمین سلامت و افزایش خدمات بهداشتی و درمانی؛
- تحکیم نهاد مستحکم خانواده؛
- محیط زیست مطلوب؛
- اجرای اصلاحات در زمینه امنیت اجتماعی؛
- ارتقای سرمایه اجتماعی؛
- ارتقای سطوح آموزش.

شاخص های مهم در بنیان اصلی الگو_ ادامه:

5- شاخص های توسعه انسانی

- در ارتباط با این شاخص میتوان به طور کلی به دو مورد ذیل اشاره نمود:
- ✓ برخوردار از دانش پیشرفته؛
- ✓ توانا در تولید علم و فناوری.
- در همین راستا می توان گفت که ویژگی های مطلوب یک نیروی انسانی برای کمک به توسعه اقتصادی یک کشور عبارت است از:
- فعال، مسئولیت پذیر، ایتارگر، مؤمن، رضایتمند، برخوردار از وجدان کاری، انضباط، روحیه تعاون و سازگاری اجتماعی، متعهد به نظام جمهوری اسلامی و شکوفایی ایران و مفتخر به ایرانی بودن.

شاخص های مهم در بنیان اصلی الگو_ ادامه:

6- شاخص های توسعه فرهنگی و دینی

➤ مهمترین شاخصهای توسعه فرهنگی و دینی عبارتند از:

- ✓ **ترویج آموزه های دینی و اخلاقی** و ارزشهای انقلاب اسلامی؛ مطابق با
- منابع اسلام ناب** (قرآن کریم، سنت پیامبر اعظم(ص) و اهل بیت(ع)،
- اجماع و عقل)
- ✓ **گسترش امکانات فرهنگی** برای آحاد مردم.

